

Edward Olszewski, Agata Puka

Między wyobrażeniami a działaniami : wybrane aspekty przedmiotowe badań politologicznych nad myślą polityczną

Polityka i Społeczeństwo nr 1, 39-80

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Olszewski, Agata Puka

STUDIA POLITOLOGICZNE W POLSCE

Zagadnienia historii i współczesności politologii w Polsce były przedmiotem obrad konferencji i sympozjów, a także posiedzeń Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Pierwszego przeglądu problematyki dokonano podczas konferencji zorganizowanej we wrześniu 1996 r. przez Zakład Ruchów Politycznych Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej¹. W 1997 r. dyskutowano na ten temat w Warszawie² i Wrocławiu³, a w maju 2000 r. w Puławach na temat politologii w niepaństwowych szkołach wyższych⁴. Ukazało się też na ten temat wiele artykułów. Opierając się na tych materiałach, uzupełnionych o nowszą statystykę i publicystykę, przygotowano niniejszy artykuł. Nie stanowi on pełnego przeglądu problematyki, a raczej jej zarys. Kompleksowe opracowanie zagadnienia wymagałoby dłuższych badań, w tym ankietowych.

I. Tradycje nauk politycznych w Polsce

Początków nauk politycznych w Polsce możemy dopatrywać się już u schyłku średniowiecza. W XV wieku czyniono starania, aby na-

¹ *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Wyd. UMCS, Lublin 1997.

² *XXX-lecie Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Materiały I Ogólnopolskiej Sesji Politologów, Warszawa, 21 listopada 1997 r.* red. K. A. Wojtaszczyk, A. Rothert, W. Ulicki, „Studia Politologiczne INP Uniwersytetu Warszawskiego”, Wydanie Specjalne, Wyd. ELIPSA, Warszawa 1998 (patrz cz. II: *Nauki polityczne wobec wyzwań przelomu XX i XXI wieku*, s. 21–133).

³ *Politologia w Polsce. Materiały konferencji naukowej*, Wrocław 1997 red. T. Łoś-Nowak, Wyd. A. Marszałek, Toruń–Wrocław 1998.

⁴ „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej” red. E. Olszewski, Puławy 2000, z. 2 (patrz cz. I: *Politologia w niepaństwowych szkołach wyższych*).

zewnictwo łacińskie, treść pojęć doktryn i idei filozoficzno-religijnych przenieść na grunt języka polskiego. W tym okresie na Uniwersytecie Jagiellońskim powstało czterdzieści polskich tekstów-komentarzy do dzieł Arystotelesa.

Pierwsze polskie opracowania dotyczące pośrednio nauki o polityce należały do Pawła Włodkowica, Jana Ostroroga i Andrzeja Frycza Modrzewskiego. A. F. Modrzejewski był twórcą nowoczesnego programu ustroju dla Polski i zalicza się do czołowych teoretyków myśli politycznej w Polsce i w Europie.

Pierwszą placówką naukowo-dydaktyczną, która w programie nauczania zawierała podstawy wiedzy o polityce, była kierowana przez jezuitów Akademia Wileńska, założona w 1578 roku przez króla Stefana Batorego. W pierwszym roku akademickim uniwersytet przyjął sześciuset studentów. W latach 1640–1655 uczelnia ta coraz bardziej przystosowywała się do potrzeb społeczności świeckiej. Obok wydziałów teologii, filozofii i sztuk wyzwolonych istniał tam wydział prawa⁵. W 1662 roku powołano katedrę prawa politycznego z działami: znajomość systemów rządzenia w różnych królestwach i republikach, cnoty przyczyniające się do dobrego sprawowania rządów i przeciwdziałania ich wadom, forma rządów w Rzeczypospolitej i różne funkcje społeczne w ojczystym kraju, znajomość historii Korony i Litwy, a także innych państw⁶.

Od tego czasu we wszystkich ośrodkach życia akademickiego, głównie Krakowie, Warszawie, Wilnie i Lwowie, powoływano katedry określane najczęściej jako „katedry umiejętności politycznych”⁷.

W 1775 roku we Lwowskiej Akademii Jezuickiej wprowadzono prelekcje z umiejętności politycznych. Utworzone katedry i przeprowadzane prelekcje nie miały większego wpływu na rozwój nauk politycznych. Większe znaczenie miało wprowadzenie do programu Collegium Nobilium i Szkoły Rycerskiej przedmiotu „nauki moralne”. Przedmiot ten był traktowany jako podstawa prawa politycznego,

⁵ M. Chmaj, *Tradycje nauki o polityce w Polsce*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997, s. 22; E. Olszewski, *Organisational and didactic problems of political science studies in Poland (in the Academic Year 1997/98)*, „Polish Political Science”, Toruń 1999, Yearbook 1997–1998. XXVII–XXVIII, s. 107.

⁶ M. Kosman, *Kilka uwag o politologii historycznej*, [w:] *Między historią a politologią*, Poznań 1998, s. 95.

⁷ P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, Katowice 1987, s. 25.

a następnie jako wiedza z zakresu nauki *policyi* (łac. *policia* – działalność władzy rządzącej)⁸.

W 1765 roku Stanisław August Poniatowski założył w Warszawie Akademię Szlachecką Korpusu Kadetów, zwaną potocznie albo Szkołą Rycerską, albo Korpusem Kadetów. Nie była to szkoła wyłącznie wojskowa, lecz ogólnokształcąca i całkowicie świecka. Z ramienia króla komendantem szkoły był książę Adam Czartoryski⁹. Kadre szkoły stanowili profesorowie cywilni i wojskowi z dyrektorem nauk na czele.

Istotny wpływ na kierunki kształcenia i wychowania młodzieży w Szkole Rycerskiej wywarły idee oświeceniowe. Nurty polityczne, społeczne i kulturalne oświecenia uczyniły z niej uczelnię postępową i nowoczesną¹⁰. Z sześciu lat nauki ostatnie dwa lata, poświęcone przygotowaniu zawodowemu, dzieliły się na dwa równoległe kierunki: kandydaci do służby wojskowej wybierali obok historii literatury powszechnej i polskiej (wprowadzonej po raz pierwszy do programu szkolnego) oraz historii powszechnej inżynierii i architekturę wojskową, ci zaś, którzy decydowali się na służbę cywilną, uczyli się prawa natury, prawa polskiego i konstytucji polskich¹¹. Naczelnym celem w Szkole Rycerskiej było wychowanie moralne, które miało wykształcić przede wszystkim dobrego obywatela. Żywo interesowano się życiem politycznym kraju. Duży wpływ wychowawczy miała swoboda w wypowiedaniu swoich myśli i poglądów, a także możliwość poznawania najnowszych dzieł politycznych i filozoficznych.

Szczególne znaczenie w wychowaniu moralnym kadetów miały zajęcia z „nauki moralnej”. Przedmiot ten był prowadzony przez Józefa Kajetana Skrzetuskiego, w oparciu o własny podręcznik oraz o pisma księcia Adama Czartoryskiego – „Katechizm kadecki”¹².

Znane były także kadetom utwory o patriotycznej i umoralniającej treści Ignacego Krasickiego, Adama Naruszewicza i Franciszka Karpińskiego. Wreszcie ważną rolę w wychowaniu społecznym i patrio-

⁸ M. Chmaj, *Tradycje nauki o polityce...*, s. 23.

⁹ Urodzony w 1734 roku, zmarł w 1823 roku. Nauki pobierał w szkołach wojskowych w Niemczech, Francji i Włoszech. Był członkiem Komisji Edukacji Narodowej oraz marszałkiem Trybunału szlachty litewskiej i jednocześnie dowódcą Gwardii Litewskiej. Stanowisko komendanta Szkoły Rycerskiej piastował do 1793 roku.

¹⁰ J. Karwin, E. Pomianowski, S. Rutkowski, *Z dziejów wychowania wojskowego w Polsce*, Warszawa 1965, s. 89.

¹¹ Ł. Kurdybacha, M. M. Dobrowolska, *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973, s. 37.

¹² *Ibidem*, s. 36.

tycznym kadetów odgrywał ich bezpośredni udział w uroczystościach państwowych i dworskich. Kadeci mieli również możliwość uczestniczyć w posiedzeniach sejmu, przysłuchiwać się bardzo interesującym i pouczającym debatom. W tym czasie występowało na posiedzeniach sejmu wielu wybitnych patriotów¹³.

System wychowania kadetów w Szkole Rycerskiej w Warszawie dał w konsekwencji świetne wyniki. Wielu wychowanków przyniosło chlubę i sławę nie tylko tej uczelni, lecz całemu krajowi. Wystarczy wymienić wśród wychowanków Szkoły Rycerskiej takich ludzi, jak: Tadeusz Kościuszko, generałowie Jakub Jasiński, Karol Kniaziewicz, Stanisław Fiszer, płk Andrzej Niegolewski.

W okresie porozbiorowym działające na ziemiach polskich uczelnie przeszły wiele zmian. Nadawano im nowe nazwy, wprowadzano nowe kierunki kształcenia. W 1784 roku władze cesarstwa austriackiego przekształciły Akademię Jezuicką we Lwowie na Cesarsko-Królewski Uniwersytet. W ramach reorganizacji powołano „katedrę umiejętności politycznych”. Po trzecim rozbiore Polski powołano na Uniwersytecie Jagiellońskim w roku akademickim 1801/1802 podobną katedrę. Była ona podporządkowana wydziałowi prawa. W zaborze pruskim nie było żadnej wyższej uczelni.

W zaborze rosyjskim w 1803 roku Akademię Wileńską przekształcono na Imperatorsko-Wileński Uniwersytet, w którym powstał wydział nauk moralnych i politycznych. Natomiast w utworzonym w 1818 roku Królewsko-Warszawskim Uniwersytecie program nauczania obejmował zagadnienia teorii polityki¹⁴.

Przedmiot „umiejętności polityczne” miał interdyscyplinarny charakter. W jego skład wchodziły elementy prawa politycznego, administracyjnego, prawa narodów, ekonomii politycznej oraz filozofii. Do programu włączono nauczanie etyki i nauki o moralności¹⁵.

Po upadku Powstania Listopadowego (1830–1831) i Wiosny Ludów (1848–1849) władze rosyjskie i pruskie zastosowały represje, które miały negatywny wpływ na dalszy rozwój zainteresowań polityką. Jako „źródła niebezpiecznej ideologii dla samodzielnego państwa” zlikwidowano uniwersytety w Warszawie i Wilnie. Mniejsze restrykcje zastosowano wobec szkolnictwa w zaborze austriackim, ale uległo ono zrutynizowaniu, a nauczycieli poddano germanizacji.

¹³ J. Karwin, *op. cit.*, s. 99–100.

¹⁴ Z. Puchalski, *Z dziejów nauk politycznych w Polsce*, „Studia Nauk Politycznych” 1981, nr 3, s. 37; P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, s. 25.

¹⁵ P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, s. 25–26.

Do krakowskiej katedry umiejętności politycznych w wyniku reorganizacji w 1833 roku włączono *prawo natury*, w roku akademickim 1847/1848 – „austriackie ustawodawstwo polityczne”, w 1848/1849 – „statystykę”, a w 1855/1856 – „statystykę i austriackie prawo administracyjne”¹⁶. Po likwidacji w 1880 r. krakowskiej Katedry Umiejętności Politycznych powołano w jej miejsce trzy katedry: „prawa administracyjnego i statystyki, ekonomii politycznej, skarbowości i prawa skarbowego”. Zagadnienia z nauk politycznych znalazły się w ramach nieobowiązkowego przedmiotu: „encyklopedii umiejętności politycznych”. Przedmiot ten był również wykładany na Uniwersytecie Lwowskim oraz w Szkole Głównej, a także w reaktywowanym w 1862 roku Uniwersytecie Warszawskim.

Pod koniec XIX wieku do grupy nauk politycznych zaliczano: ogólną naukę o państwie, naukę prawa konstytucyjnego, administracyjnego i skarbowego, naukę polityki – zwaną „teorią polityki”, statystykę polityczną, naukę prawa międzynarodowego i ekonomię polityczną.

Etap instytucjonalizacji studiów z zakresu nauk politycznych otwiera utworzenie w 1909 roku Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie. Dzięki jego staraniom powołano na Uniwersytecie Jagiellońskim w roku akademickim 1911/1912 Polską Szkołę Nauk Politycznych. Jej zadaniem było przygotowanie urzędników działających w strukturach państwowych oraz w samorządach gminnych, powiatowych i krajowych¹⁷. W procesie nauczania zwracano uwagę na uświadomienie narodowe. Na orientację polityczną tej szkoły wywierali wpływ profesorowie związani ze stronnictwem konserwatywnym. W 1911 roku powstała Szkoła Nauk Społeczno-Politycznych z inicjatywy Wilhelma Feldmana, historyka i postępowego publicyisty. Szkoła ta miała być alternatywą wobec szkoły konserwatystów.

W czasie I wojny światowej praktycznie wyższe uczelnie nie funkcjonowały. Mimo to z inicjatywy absolwentów Uniwersytetu w Lipsku, zorganizowanych w „Kole Lipszczan”, 9 grudnia 1915 r. powołano w Warszawie Szkołę Nauk Społecznych i Handlowych z wydziałami: społecznym i handlowym, a od 8 maja 1917 r. – wydziałem politycznym i od 1 listopada 1917 r. – wydziałem publicystyczno-dziennikarskim¹⁸. Istotne znaczenie dla dalszego rozwoju Szkoły miało objęcie nad nią od

¹⁶ *Ibidem*, s. 26.

¹⁷ Szerzej patrz: M. Zegadłowicz, *Kierunki przemian w polskiej politologii w XX wieku*, [w:] *Z problemów polityki społecznej i edukacji politologicznej* red. U. Świętochowski, Gdańsk 1993.

¹⁸ C. Ciesielski i in., *Nauka o polityce*, Gdańsk 1981, s. 50.

1916 r. kurateli przez nowo utworzone Towarzystwo Nauk Politycznych Od maja 1917 roku wprowadzono tam wydział polityczny, a od listopada 1917 roku wydział publicystyczno-dziennikarski.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż mimo upływu blisko stu lat od tamtych pierwszych inicjatyw politologia „krakowska” bardziej zakorzeniona jest w naukach prawnych (i prawie do końca XX wieku na tym wydziale działał instytut politologii), natomiast politologia „warszawska” miała bliższe związki z dziennikarstwem, nauką dyplomacji, z szeroko pojętymi naukami humanistycznymi.

Innym spostrzeżeniem, na które należy zwrócić uwagę, jest fakt, że mimo zaborów politologia polska zaczęła się kształtować i wyodrębniać z pogranicza innych dyscyplin akademickich z niewielkim opóźnieniem w stosunku do podobnego procesu w Europie Zachodniej. Korzenie francuskiej *science politique* sięgają XIX wieku, a za pierwszą szkołę wyższą tego typu uznaje się École Libre de Science Politique, założoną w 1872 r. jako instytucja prywatna, niezależna od państwa. Dopiero później wydziały nauk politycznych wprowadzono do uniwersytetów państwowych¹⁹.

W Wielkiej Brytanii London School of Economics and Political Sciences powstała w 1895 r. W krajach skandynawskich instytuty i szkoły politologiczne powstawały dopiero po drugiej wojnie światowej, w Republice Federalnej Niemiec Deutsche Hochschule für Politik otwarto w 1949 r.

W II Rzeczypospolitej już w 1918 r. na bazie Szkoły Nauk Społecznych i Handlowych powstała w Warszawie Szkoła Nauk Politycznych z pięcioma wydziałami: politycznym, społecznym, administracji państwowej i komunalnej, finansowo-ekonomicznym, publicystyki i dziennikarstwa. Opiekę nad nią objął Instytut Nauk Społecznych, utworzony na bazie Towarzystwa Nauk Politycznych²⁰. Uczelnia ta miała kształcić przyszłych specjalistów do administracji i samorządowej, dyplomacji, dziennikarstwa, spółdzielczości i związków zawodowych. Od 1930 r. działał w Warszawie Instytut Wschodni, przy którym uruchomiono także Szkołę Wschodnioznawczą.

W roku akademickim 1921/1922 została reaktywowana Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie. W kolejnych latach powstawały uczelnie i instytuty nauk politycznych w innych miastach. W 1925 roku

¹⁹ Szerzej patrz: H. Groszyk, *Francuska koncepcja nauki politycznej (Science politique)*, Wyd. UMCS, Lublin 1964 (Wyd. PWN, Warszawa 1968).

²⁰ J. Puchalski, *Z dziejów nauk politycznych...*, s. 46, M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1995, s. 28–29.

powołano w Łodzi Wyższą Szkołę Nauk Społecznych i Ekonomicznych jako filię warszawskiej Szkoły Nauk Politycznych. W 1930 roku w Wilnie powstał Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, którego nadbudową dydaktyczną była od 1931 roku Szkoła Nauk Politycznych. W 1936 roku w Poznaniu powołano Instytut Nauk Politycznych²¹.

Koordinacją działających i planowanych placówek badawczych w tej dziedzinie miał się zajmować powołany w 1929 roku Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych. W odniesieniu do uczelni taką rolę miała spełniać, powołana tuż przed wybuchem II wojny światowej, Akademia Nauk Politycznych, utworzona na bazie Szkoły Nauk Politycznych w Warszawie²².

W latach 1918–1939 nauki o polityce były uprawiane jako dziedzina poznawczo-kształcąca, ściśle powiązana z praktyką. Program kształcenia zawierał treści z zakresu prawa konstytucyjnego, administracyjnego, publicznego, międzynarodowego, historii politycznej i dyplomacji, prawa wyznaniowego, polityki ekonomicznej i społecznej. Badania i studia politologiczne prowadzone były w specjalnych szkołach, wydziałach, instytutach i katedrach w Warszawie, Krakowie, Wilnie, Poznaniu. Także na powołanym w 1918 r. Katolickim Uniwersytecie Lubelskim istniał od 1918 r. Wydział Nauk Społecznych, wchodzący w skład Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych²³.

W czasie okupacji hitlerowskiej i sowieckiej funkcjonowanie uczelni wyższych na terenach II RP było ponownie zawieszono. W ramach tajnego nauczania na Uniwersytecie Jagiellońskim działała od października 1944 do lutego 1945 roku Międzywydziałowa Szkoła Nauk Politycznych²⁴. Tajne komplety na poziomie akademickim prowadziła także warszawska Szkoła Nauk Politycznych.

²¹ M. Chmaj, *Tradycje nauki o polityce...*, s. 25.

²² E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce*, „Rocznik Nauk Politycznych Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku”, Pułtusk 2000, nr 2, s. 171.

²³ *Katolicki Uniwersytet Lubelski* (Informator), Wyd. KUL, Lublin 2000, s. 10–12; *Nauki społeczne współtworzą uniwersyteckość KUL* (wywiad z ks. J. Kondzielą), [w:] *Wspomnienia o księdzu Joachimie Kondzieli* red. G. Jabłczyński, E. Balawajder, ks. J. Mariański, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL i Fundacja Rozwoju KUL, Lublin 1996, s. 177–190. Na mocy decyzji władz PRL w 1952 r. działalność Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych została zawieszona, zabroniono dalszej rekrutacji studentów. Na uruchomienie studiów wyraziło zgodę MNSWiT dopiero w marcu 1981 r.

²⁴ C. Ciesielski i in., *Nauka o polityce*, s. 52.

II. Kryzys i drogi odbudowy politologii w PRL

Po II wojnie światowej w ośrodkach akademickich pozostających w nowych granicach Polski (bez Wilna i Lwowa, a z Wrocławiem i Szczecinem) podjęto wysiłki na rzecz wznowienia studiów politologicznych. W 1945 roku w Warszawie podjęła działalność Akademia Nauk Politycznych z wydziałami: dziennikarskim, dyplomatyczno-konsularnym i społeczno-politycznym. W Krakowie od 1947 roku wznowiła pracę Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z trzema wydziałami: administracyjnym, dziennikarskim i bibliotekarskim. W 1951 roku obie uczelnie zostały rozwiązane²⁵. Badania naukowe nad zagadnieniami polityki zostały brutalnie przerwane na rzecz marksistowsko-leninowskiej interpretacji dziejów społeczeństwa i państwa. Zlikwidowano rozwijające się w II RP studia politologiczne i zapoczątkowane studia ze stosunków międzynarodowych. Nauki społeczne zostały zdominowane przez ideologię, mającą wspierać budowę komunistycznego państwa i społeczeństwa. Zostały przerwane kontakty z nauką zachodnią. Na wszystkich kierunkach studiów w latach 1947–1950 wprowadzono przedmiot obowiązkowy „studium nauki o Polsce i świecie współczesnym”, a w latach 1951–1955 szczególnie zdogmatyzowane i przeideologizowane „podstawy marksizmu-leninizmu”. Badania i studia z nauk społecznych zostały poddane nadzorowi ideologicznemu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i cenzurze państwowej. W następnych latach w znacznej mierze monopol na uprawianie tych dyscyplin przejęły uczelnie partyjne: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, potem Akademia Nauk Społecznych przy KC PZPR.

Dla rozwoju współczesnej politologii w Polsce tradycja nauk do nauk politycznych sprzyjała „wpisaniu” się „politologii” jako nowej dyscypliny do nauk humanistycznych. Natomiast w niewielkim stopniu wpłynęła na obecną strukturę studiów politologicznych. Większe znaczenie należy przypisać zainteresowaniu politologią grona uczonych nauk prawnych, historycznych, socjologicznych, ekonomicznych, którzy od lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku podejmowali interdyscyplinarne badania nad polityką, myślą społeczną, państwem, stosunkami międzynarodowymi itp., ewoluujące w kierunku politologii. Zapoczątkowano wówczas także prace nad podstawami teoretyczno-metodologicznymi badań polityki²⁶. Ich dziełem

²⁵ E. Olszewski, *Studia politologiczne w szkolnictwie wyższym w Polsce...*, s. 192.

²⁶ Do grona tego należy zaliczyć profesorów: Jana Baszkiewicza, Artura Bodnara, Stanisława Ehrlicha, Henryka Groszyka, Czesława Mojsiewicza, Kazimierza Opałka,

było wprowadzenie w 1950 r. odradzających się nauk politycznych do Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Politycznych (IPSA) jako siódmego z kolei kraju członkowskiego i pierwszego z krajów tzw. „realnego socjalizmu” oraz powołanie w 1957 r. Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych (PTNP) jako federacji specjalistycznych towarzystw zajmujących się naukami politycznymi²⁷. PTNP stało się ważną płaszczyzną integracji środowiska naukowego, inicjatorem dyskusji nad węzłowymi tematami, w szczególności metodologiczno-teoretycznymi, było także organizatorem krajowych i międzynarodowych zjazdów, sympozjów i konferencji naukowych.

Ważny etap w rozwoju nauki o polityce, chociaż niezamierzony przez władze PRL, nastąpił na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Władze partyjne i państwowe, zaniepokojone spadkiem ideowego zaangażowania młodego pokolenia w budowę socjalistycznej Polski, wprowadziły w roku akademickim 1963/64 do programu studiów w trzynastu wyższych uczelniach przedmiot „podstawy nauk politycznych” w miejsce usuniętych z programu w 1956 roku „podstaw marksizmu-leninizmu”²⁸. Były to trzydziestogodzinne cykle wykładowe z nauk politycznych dla studentów II i III roku. Zadania nauk politycznych w zakresie nauczania akademickiego zostały określone w uchwale XIII Plenum PZPR z 1963 roku „O aktualnych problemach ideologicznej pracy partii”.

W następnych latach „podstawy nauk politycznych” wprowadzane były na inne wydziały i kierunki studiów. W roku akademickim 1966/67 zajęcia prowadzono już na 29 uczelniach, w roku akademickim 1968/69 na 65 uczelniach, a w roku akademickim 1970/71 na wszystkich uczelniach, razem z filiami²⁹.

W tym okresie koncentrowano się na problemach dydaktyki. Opracowywano programy nauczania, podręczniki, publikowano materiały pomocnicze do nauczania tego przedmiotu. Równolegle prowadzono kształcenie młodej kadry, między innymi w nowo utworzonych studiach doktoranckich³⁰. W latach siedemdziesiątych w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu uruchomiono pięcioletnie magisterskie studia politologiczne dzienne i zaoczne³¹.

Longina Pastusiaka, Marka Walkdenberga, Kazimierza Podoskiego, Jerzego J. Wiatra, Mariana Żychowskiego i wielu innych.

²⁷ E. Olszewski, *Studia politologiczne w szkolnictwie wyższym...*, s. 192–193.

²⁸ E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 172.

²⁹ P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, s. 37.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Chmaj, *Tradycje nauki o polityce...*, s. 27.

Dla koordynacji zajęć z „podstaw nauk politycznych” w 1967 roku w Warszawie powołano Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych. Początkowo zajmował się on metodyką nauczania i przygotowaniem materiałów dydaktycznych, a następnie własnymi badaniami naukowymi oraz inspirowaniem tych badań na innych uczelniach. Prowadził również działalność edytorską i wykonywał prace usługowe na rzecz Ministerstwa Edukacji³².

Wyrazem wzrostu znaczenia politologii było powołanie w 1972 roku Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Jego podstawowym zadaniem była naukowa koordynacja całości prac prowadzonych w zakresie nauk politycznych w kraju. KNP organizował sesje naukowe, wydawał razem z Centralnym Ośrodkiem Metodycznym kwartalnik „Studia Nauk Politycznych” i reprezentował środowisko nauk politycznych wobec władz naukowych. W roku 1976 po raz pierwszy przedstawiciel nauk politycznych został wybrany w skład Polskiej Akademii Nauk³³.

Rozwijały się struktury organizacyjne studiów politologicznych. W 1967 r. na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego został powołany Instytut Nauk Politycznych, a w 1970 r. Instytut Dziennikarstwa. W 1975 obie jednostki utworzyły samodzielny Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, do którego dołączyły Instytut Stosunków Międzynarodowych (1976 r.) i Instytut Polityki Społecznej (1977 r.)³⁴.

Działające od roku akademickiego 1964/1965 przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego Studium Nauk Politycznych zostało przekształcone z dniem 17 kwietnia 1969 r. w Instytut Nauk Politycznych i otrzymało status samodzielnej jednostki wydziałowej³⁵.

Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego rozpoczął działalność 1 października 1975 r. na bazie wcześniej działających jednostek: Zakładu Nauk Politycznych (od 1971 r.), Zakładu Stosunków Międzynarodowych, Zakładu Teorii Polityki, Zakładu Dziennikarstwa (funkcjonujących do tego czasu w ramach Instytutu Filozofii, Socjologii i Nauk Politycznych)³⁶.

³² P. Dobrowolski, S. Wróbel, *Wprowadzenie do nauki o polityce*, s. 37.

³³ J. J. Wiatr, *Nauki polityczne a potrzeby praktyki*, Warszawa 1982, s. 30.

³⁴ *Słowo wstępne*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Nauk Politycznych, <http://www.inp.uw.edu.pl>

³⁵ S. Dąbrowski, *Nasze trzydziestolecie 1969–1999*, [w:] *Politologia Wrocławska*, Wrocław 2000, s. 11.

³⁶ J. Iwanek, *Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa*, [w:] *XXX-lecie Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu*

W Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu Instytut Nauk Politycznych powstał 1 czerwca 1967 r., w 1988 r. został przekształcony w Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa (funkcjonuje w ramach Wydziału Nauk Społecznych)³⁷.

Na Uniwersytecie Gdańskim początki politologii sięgają 1963 r., od 1991 r. Instytut Nauk Politycznych działa w ramach Wydziału Nauk Społecznych³⁸.

Instytut Filozofii i Politologii w Uniwersytecie Szczecińskim został powołany wraz z uczelnią w 1985 r. Wchodzi w skład Wydziału Humanistycznego³⁹.

W 1964 r. powołano Studium Nauk Politycznych w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, a faktycznie rozpoczęło ono działalność od roku akademickiego 1966/1967. Po 11 latach (w 1975 r.) doszło do połączenia SNP UMCS z podobnymi zakładami w innych uczelniach państwowych Lublina i utworzenia Międzyuczelnianego Instytutu Nauk Politycznych na prawach wydziału, w ramach struktury UMCS. Po przekształceniach w następnych latach warunkowanych wzrostem kadrowym i rozbudową struktur MINP stał się Instytutem Nauk Politycznych, obecnie stanowi samodzielny Wydział Politologii UMCS (jedyne o takim charakterze w Polsce).

Podobna integracja Studiów Nauk Politycznych w jeden Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych nastąpiła w Uniwersytecie Łódzkim. Tam jednak na przełomie lat 80. i 90. MINP uległ rozbięciu i likwidacji.

W latach 90. ubiegłego wieku podobne procesy umacniania się struktur uczelnianych politologii zachodziły w innych uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych; powstały wydziały nauk społecznych oraz instytuty, zakłady lub katedry nauk politycznych. Zaczęły wyodrębniać się zakłady i instytuty stosunków międzynarodowych i dziennikarstwa. Do nowo powołanych w ostatnich latach uniwersytetów prawie całe struktury i dorobek dydaktyczno-naukowy studiów politologicznych wniosły WSP (np. Olsztyn, Zielona Góra, Rzeszów).

Warszawskiego. Materiały I Ogólnopolskiej Sesji Politologów, Warszawa, 21 listopada 1997 r., „Studia Politologiczne INP UW”. Wydanie Specjalne, Wyd. ELIPSA, Warszawa 1998, s. 86–88.

³⁷ T. Wallas, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa*, [w:] *XXX-lecie Instytutu...*, s. 75–76.

³⁸ A. Chodubski, J. Och, *Uniwersytet Gdański*, [w:] *XXX-lecie Instytutu...*, s. 70–74.

³⁹ H. Komarnicki, *Miejsce politologii w życiu społeczno-politycznym Szczecina*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 151.

To wszystko wpływało na szybki rozwój młodej kadry politologicznej i wzrost zainteresowania studiami politologicznymi. Poza wszystkimi błędami i naciskami ideologicznymi w okresie PRL podjęto prace nad podstawami teorii i metodologii nauk politycznych. Z politologii wyszło też liczne grono opozycjonistów i zwolenników przemian strukturalnych w Polsce. Z biegiem lat polskie nauki polityczne nawiązywały coraz bliższy kontakt z politologią na Zachodzie, co umożliwiło polskim uczynom prowadzenie wymiany myśli i dorobku światowego, chociaż w ramach ówczesnych ograniczonych jeszcze warunków politycznych⁴⁰. Lata dziewięćdziesiąte ubiegłego wieku przyniosły pełny rozkwit politologii.

III. Studia politologiczne w III Rzeczypospolitej

1. Uczelnie państwowe

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku politologia została poddana ostrej krytyce i swoistej presji społecznej ze strony ugrupowań i władz „solidarnościowych” oraz licznych kręgów uczonych nauk humanistycznych, prawnych, ekonomicznych i innych. Poza słusznymi postulatami, dotyczącymi potrzeby zmian programowych i kadrowych w politologii i naukach społecznych, silną pozycję osiągnął nurt destrukcyjny, zmierzający do całkowitej likwidacji struktur i placówek politologicznych⁴¹. Zlikwidowano jednostki organizacyjne „nauki o polityce”, instytuty nauk społecznych w politechnikach, akademiach rolniczych i medycznych, szkołach inżynierskich i innych technicznych, w uczelniach artystycznych. Wiele z nich rozwiązano słusznie, gdyż nie reprezentowały odpowiedniego poziomu naukowego, były tylko jednostkami dydaktycznymi o słabym poziomie. Niektóre miały jednak liczący się potencjał naukowo-badawczy i nowatorskie osiągnięcia dydaktyczne⁴². Rozbito też instytuty nauk politycznych na uniwersytetach w Łodzi i Toruniu oraz w filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. W pozostałych (ośmiu wówczas) uniwersytetach instytuty nauk politycznych bądź społecznych uległy reorganizacji,

⁴⁰ E. Olszewski, *Studia politologiczne...*, s. 172.

⁴¹ *Ibidem*, s. 173.

⁴² E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym. Organizacja – stan kadrowy – studia politologiczne*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997, s. 59.

zmieniono część kadry, uwolniono od „gorsetu” ideologicznego programu naukowo-badawcze i programy studiów⁴³.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku politologię polską charakteryzował intensywny rozwój ilościowy i jakościowy. W 1997 roku studia politologiczne prowadzone były w funkcjonujących wówczas dziewięciu Uniwersytetach: Gdańskim, Śląskim, Jagiellońskim, UMCS, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Szczecińskim, Warszawskim, Wrocławskim i Opolskim oraz w sześciu Wyższych Szkołach Pedagogicznych: w Bydgoszczy, Kielcach, Krakowie, Olsztynie, Warszawie i Zielonej Górze⁴⁴. Usytuowanie w strukturach poszczególnych uczelni jednostek naukowo-badawczych było różne. W Uniwersytecie Warszawskim był to Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, w czterech uniwersytetach (Gdańskim, Śląskim w Katowicach, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wrocławskim) istniały wydziały nauk społecznych, w skład których obok instytutów, zakładów bądź katedr politologicznych wchodziły inne dyscypliny (filozofia, socjologia, historia, a czasem pedagogika czy psychologia). W jeszcze szerszym gronie dyscyplin humanistycznych znajduje się politologia w ramach Wydziału Filozoficzno-Historycznego w Uniwersytecie Opolskim i Wydziału Humanistycznego w Uniwersytecie Szczecińskim.

W Uniwersytecie Jagiellońskim Instytut Nauk Politycznych był na Wydziale Prawa i Administracji, a od 2000 roku istnieje samodzielny Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych⁴⁵. Tylko na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej od 1993 roku istnieje oddzielny Wydział Politologii. W Wyższych Szkołach Pedagogicznych w Bydgoszczy (obecnie Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego), Krakowie (obecnie Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej), Olsztynie (obecnie Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) i Zielonej Górze (obecnie Uniwersytet w Zielonej Górze) politologia

⁴³ E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 173.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 174.

⁴⁵ Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych został utworzony mocą uchwały Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 20 grudnia 2000 roku. W skład jego weszły między innymi: Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych (dawniej na Wydziale Prawa i Administracji), Instytut Polonijny, Katedra Europeistyki (dawniej na Wydziale Filozoficznym), Międzywydziałowy Zakład Stosunków Amerykańskich oraz Katedra Rosjoznawstwa utworzona przez część pracowników Katedry Literatury i Kultury Rosyjskiej. Zob. szerzej: *Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński*, <http://www.mzsa.uj.edu.pl/wydzial/index.htm>

funkcjonowała w ramach wydziałów humanistycznych, zaś WSP w Kielcach w ramach Wydziału Zarządzania i Administracji⁴⁶ (obecnie Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego). Studia politologiczne na poziomie licencjackim w Wyższej Szkole Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej rozpoczęto w roku akademickim 1997/1998, a od 2002 roku na poziomie magisterskim. Kierownikami Katedry Politologii byli: prof. dr hab. Kazimierz Łastawski, a od 2003 roku prof. dr hab. Wiesław Walkiewicz. Dotychczas studia te łącznie ukończyło ponad 600 absolwentów. W ramach studiów politologicznych realizowane są cztery specjalności: integracja europejska, współczesne stosunki międzynarodowe, polityka społeczna oraz polityka samorządowa i regionalna. Przygotowywana jest nowa specjalność – marketing polityczny. W Katedrze zatrudnionych jest dziewięciu samodzielnych pracowników naukowych. WSP TWP studia politologiczne prowadzi także na wydziałach zamiejscowych w Człuchowie, Katowicach i Olsztynie.

W 1999 roku utworzono Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, w którym studia politologiczne prowadzone są w Instytucie Nauk Politycznych i Filozoficzno-Społecznych Wydziału Humanistycznego. Instytut przejął studentów II–IV roku politologii byłej WSP w Olsztynie oraz przyjął na pierwszy rok studiów magisterskich 120 osób.

W roku akademickim 1999/2000 wznowiono studia politologiczne na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W latach 1999/2000 studia z politologii i nauk społecznych prowadziło 11 uniwersytetów i 4 wyższe szkoły pedagogiczne⁴⁷.

Usytuowanie politologii w wydziałach nauk społecznych bądź wydziałach humanistycznych uczelni wyższych miało swoje zalety. Jednostki te mogły uzyskać szybciej prawa doktoryzowania i habilitacji ze względu na koncentrację kadry naukowej. W tych jednostkach znajdują się nauczyciele akademicy niezbędni do realizacji programów dydaktycznych studiów politologicznych: filozofowie, socjologowie, ekonomiści, logicy, historycy, pedagodzy i inni. Wydziały Politologii na Uniwersytecie Warszawskim i w UMCS musiały korzystać z tych specjalistów z innych wydziałów, z czasem zatrudniając ich w swoich jednostkach organizacyjnych.

Na skutek demokratyzacji systemu politycznego w III RP nauki społeczne zostały odideologizowane, w pełni opowiadają się za plurali-

⁴⁶ E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 60.

⁴⁷ Idem, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 174.

zmem światopoglądowym i politycznym, są otwarte na Zachód i Wschód, zarazem kultywują polską tradycję nauk społecznych i starają się służyć polskiemu państwu i społeczeństwu.

Postęp cywilizacyjny i systemy demokratyczne stwarzają zapotrzebowanie na specjalistów z różnych dziedzin politologii i nauk społecznych. Dzięki temu w ostatnich latach zainteresowanie politologią i naukami społecznymi znacznie wzrosło. Atrakcyjność studiów podniosły nowo otwierane specjalności: dziennikarstwo, specjalność samorządowa, ekonomiczno-administracyjna, polityka społeczna, marketing polityczny, stosunki międzynarodowe itp. W Szczecinie i Wrocławiu istnieje specjalność niemcoznawcza, w Pułtuskus specjalność amerykańska⁴⁸. Pojawiły się także oryginalne specjalności, jak: integracja europejska im. Jeana Monneta (Szczecin) i przemian cywilizacyjnych (Gdańsk). W akademiach pedagogicznych i kilku uniwersytetach studia dają przygotowanie do pracy nauczycielskiej. Wiele nowych specjalności wprowadzono na studiach zaocznych, wieczorowych i uzupełniających. Na studia dzienne w ostatnich latach stara się po kilkunastu kandydatów na jedno miejsce. Wszędzie są prowadzone konkursowe egzaminy wstępne⁴⁹.

Do 1995 roku uniwersytety i szkoły pedagogiczne wykształciły ponad 13 tysięcy absolwentów politologii i nauk społecznych⁵⁰.

W roku akademickim 1995/1996 na politologii i naukach społecznych studiowało ponad 13 tysięcy studentów, z tego na studiach stacjonarnych 6622 osoby, wieczorowych 199, zaocznych 6197 osób⁵¹.

⁴⁸ W Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtuskus (niepublicznej) na specjalności amerykańskiej wiodące przedmioty, obok ogólnopolitycznych, to historia Stanów Zjednoczonych, rozwój cywilizacyjny tego kraju, system polityczny, gospodarczy i system władzy lokalnej oraz pozycja międzynarodowa. Zob. szerzej „Rocznik Nauk Politycznych”, Pułtusk 1999, nr 1, s. 161.

⁴⁹ E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 65.

⁵⁰ Zob. szerzej – tabela 3. Liczba dyplomów magistra politologii i nauk społecznych, [w:] E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 66. W ostatnich latach w niektórych uczelniach z jednostek politologicznych wydzielone zostały samodzielne instytuty, katedry bądź zakłady stosunków międzynarodowych, które prowadzą studia magisterskie lub licencjackie w zakresie tej dyscypliny (poza strukturami politologii). Nie zostały one uwzględnione w przytoczonej statystyce. Dotyczy to głównie lat 1999–2001.

⁵¹ Zob. szerzej – tabela 4. Studenci i absolwenci studiów dziennych politologii i nauk społecznych według szkół wyższych i lat studiów w roku akademickim 1995/1996 oraz tabela 5. Studenci i absolwenci studiów wieczorowych i zaocznych

W omawianym roku akademickim uniwersytety i wyższe szkoły pedagogiczne wypromowały 871 absolwentów⁵².

Bliższa analiza liczby studentów na poszczególnych latach studiów w roku akademickim 1995/1996 wskazuje, że w tamtych latach liczba studentów znacznie wzrosła na wszystkich uczelniach. Studenci politologii stanowili 4,19% ogółu studentów na uniwersytetach, 2,6% w wyższych szkołach pedagogicznych. Studenci politologii pod względem liczebności zajmowali czwarte miejsce. W wyższych szkołach pedagogicznych także przewyższali liczebnością studentów wielu innych kierunków.

W 1997 roku liczba studentów politologii osiągnęła 16,5 tysiąca osób na różnych typach studiów. W roku akademickim 1997/1998 na pięcioletnich studiach magisterskich uniwersytety kształciły 10 501 studentów politologii, w tym 5497 na studiach dziennych i 5004 na studiach zaocznych. W wyższych szkołach pedagogicznych było 3556 studentów, w tym 1393 na studiach dziennych i 2163 na studiach zaocznych⁵³.

W roku akademickim 1998/1999 liczba studentów politologii i nauk społecznych na dziennych pięcioletnich studiach magisterskich na uniwersytetach wynosiła 7422 studentów, a w wyższych szkołach pedagogicznych 1658 (razem 9080 osób). Na studiach wieczorowych i zaocznych studiowało 11 989 studentów⁵⁴.

W porównaniu z danymi z roku akademickiego 1997/1998 nastąpił znaczny wzrost liczby studentów, głównie w Uniwersytecie Warszawskim oraz w UMCS w Lublinie.

W roku akademickim 1999/2000 na pięcioletnich studiach magisterskich uniwersytety kształciły 19 098 studentów politologii, w tym na

politologii i nauk społecznych według szkół i lat studiów w roku akademickim 1995/1996, [w:] E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 67–68.

⁵² Zob. szerzej – tabela 6. Studenci i absolwenci politologii i nauk społecznych według grup szkół i formy studiów w roku akademickim 1995/1996, [w:] E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 69.

⁵³ Zob. szerzej – tabela 1. Studenci studiów politologicznych w państwowych szkołach wyższych w roku akademickim 1997/1998, [w:] E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 184.

⁵⁴ Zob. szerzej – tabela 4. Liczba studentów i absolwentów politologii i nauk społecznych studiów dziennych według szkół wyższych i lat studiów w roku akademickim 1998/1999 oraz tabela 6. Liczba studentów i absolwentów studiów dziennych, wieczorowych i zaocznych na politologii i naukach społecznych w roku akademickim 1998/1999, [w:] E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 187–189.

studiach dziennych 8803 studentów, a na studiach wieczorowych i zaocznych 10 295 studentów. Wyższe szkoły pedagogiczne kształciły 5092 studentów, z tego 1568 na studiach dziennych i 3524 na wieczorowych i zaocznych (patrz tabele 1, 2).

TABELA 1. Studenci i absolwenci studiów dziennych politologii i nauk społecznych w uczelniach państwowych (1999/2000)

Szkoła wyższa	Liczba studentów							Na magisterskich studiach uzupełniających	Po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego	Liczba absolwentów
	Ogółem	Rok studiów								
		I	II	III	IV	V				
UG	605	83	131	119	134	138	–	–	84	
UŚ	823	137	158	139	150	128	111	–	109	
UJ	455	79	45	128	102	101	–	–	103	
UMCS	1248	205	233	270	252	272	–	16	205	
UO	447	91	98	96	82	80	–	–	51	
UAM	777	206	228	129	101	103	–	10	70	
US	938	152	180	263	163	172	–	8	179	
UMK	102	102	–	–	–	–	–	–	–	
UWM	493	127	104	96	91	66	–	9	40	
UW	1625	349	339	284	285	296	–	72	188	
U. Kardynała S. Wyszyńskiego	574	145	125	120	70	74	–	40	76	
UWr	716	148	154	122	142	99	–	51	51	
Razem	8803	1824	1795	1766	1572	1529	111	206	1156	
WSP										
Bydgoszcz	561	126	140	114	67	54	60	–	–	
Kielce	526	148	161	115	70	32	–	–	47	
AP Kraków	354	93	66	63	63	–	64	5	–	
Zielona Góra	127	61	66	–	–	–	–	–	–	
Razem	1568	428	433	292	200	86	124	5	47	
Łącznie	10 371	2252	2238	2058	1772	1615	235	211	1203	

Źródło: *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Warszawa 2000, s. 162, 195 (Informator Departamentu Ekonomiki Ministerstwa Edukacji Narodowej)

TABELA 2. Studenci i absolwenci studiów wieczorowych i zaocznych politologii i nauk społecznych w uczelniach państwowych (1999/2000)

Szkoła wyższa	Liczba studentów								Liczba absolwentów
	Ogółem	Rok studiów					Na magisterskich studiach uzupełniających	Po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego	
		I	II	III	IV	V			
UG	885	200	202	171	109	65	121	17	49
UŚ	1255	316	242	218	231	203	–	45	149
UJ	324	74	43	74	62	42	29	–	20
UMCS	969	322	159	193	122	122	16	35	95
UO	478	118	106	86	–	57	107	4	55
UAM	1736	681	394	234	85	69	259	14	45
US	1225	237	122	438	224	133	45	26	299
UMK	92	92	–	–	–	–	–	–	–
UWM	383	130	77	43	59	51	–	23	69
UW	1945	423	304	316	318	201	298	85	233
UWr	1003	280	114	128	109	54	239	79	71
Razem	10 295	2873	1763	1901	1319	997	1114	328	1085
WSP Bydgoszcz	789	137	151	168	53	35	245	–	1
WSP Kielce	1665	280	280	200	335	225	345	–	145
AP Kraków	678	141	124	75	132	–	206	–	91
WSP Zielona Góra	392	154	126	–	–	–	112	–	–
Razem	3524	712	681	443	520	260	908	0	237
Łącznie	13 819	3585	2444	2344	1839	1257	2022	328	1322

Źródło: *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Warszawa 2000, s. 242–243 (Informator Departamentu Ekonomiki Ministerstwa Edukacji Narodowej)

W kolejnym roku akademickim 2000/2001 na pięcioletnich studiach magisterskich studiowały 20 924 osoby (9104 na studiach dziennych i 11 820 na studiach zaocznych), w wyższych szkołach pedagogicznych 6324 studentów (1903 na studiach dziennych i 4421 na zaocznych) (patrz tabele 3, 4).

TABELA 3. Studenci i absolwenci studiów dziennych politologii i nauk społecznych w uczelniach państwowych (2000/2001)

Szkoła wyższa	Liczba studentów								Liczba absolwentów
	Ogółem	Rok studiów					Na magisterskich studiach uzupełniających	Po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego	
		I	II	III	IV	V			
UG	612	83	116	128	134	151	–	–	110
UŚ	838	145	153	154	136	146	104	–	130
UJ	437	99	67	49	126	96	–	–	84
UMCS	1153	170	234	226	265	258	–	–	277
UWM	567	143	128	101	95	95	–	5	59
UO	428	73	83	82	119	71	–	–	61
UAM	884	213	218	222	115	100	–	16	87
US	870	156	156	172	204	170	–	12	201
UMK	257	172	85	–	–	–	–	–	–
U. Kardynała S. Wyszyńskiego	629	157	151	122	90	65	–	44	84
UW	1691	330	381	311	290	299	–	80	198
UWr	738	135	187	149	123	122	–	22	68
Razem	9104	1876	1959	1716	1697	1573	104	179	1359
Ak. Bydgoska	646	142	116	136	110	68	74	–	51
Ak. Świętokrzyska	653	145	161	154	115	69	–	9	30
AP Kraków	414	107	98	66	61	63	–	19	–
WSP Zielona Góra	190	73	56	61	–	–	–	–	–
Razem	1903	467	431	417	286	200	74	28	81
Łącznie	11 007	2343	2390	2133	1977	1773	278	207	1440

Źródło: *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Warszawa 2001, s. 157, 192 (Informator Departamentu Ekonomiki Ministerstwa Edukacji Narodowej)

Analiza danych z tabel wskazuje na znaczny wzrost liczby studentów politologii. W roku akademickim 1999/2000 największa liczba studentów kształciła się w systemie dziennym na Uniwersytecie Warszawskim (1625) oraz na UMCS (1248). W tych uczelniach w latach 2000/2001 wskaźnik liczby studentów też jest większy (UW – 1695, UMCS – 1153).

TABELA 4. Studenci i absolwenci studiów wieczorowych i zaocznych politologii i nauk społecznych w uczelniach państwowych (2000/2001)

Szkoła wyższa	Liczba studentów								Liczba absolwentów
	Ogółem	Rok studiów					Na magisterskich studiach uzupełniających	Po ostatnim roku studiów bez egzaminu dyplomowego	
		I	II	III	IV	V			
UG	1066	277	193	188	161	102	141	4	68
UŚ	1371	350	238	183	197	225	115	63	182
UJ	328	82	42	31	68	46	59	–	46
UMCS	1153	298	279	234	177	110	55	–	114
UWM	347	60	101	68	38	52	–	28	49
UO	771	199	136	93	–	–	335	8	125
UAM	2267	681	578	366	125	77	412	28	162
US	1106	238	146	119	227	215	103	58	297
UMK	180	128	52	–	–	–	–	–	–
UW	2182	414	336	284	213	234	531	170	210
UWr	1049	179	257	97	119	106	230	61	49
Razem	11 820	2906	2358	1663	1325	1167	1981	420	1302
Ak. Bydgoska	904	112	99	137	158	52	333	3	32
Ak. Świętokrzyska	2136	377	281	265	197	333	667	16	153
AP Kraków	860	197	134	112	75	123	201	18	53
WSP Zielona Góra	521	164	108	124	–	–	119	6	–
Razem	4421	860	622	638	430	508	1320	43	238
Łącznie	16 241	3766	2980	2301	1755	1675	3301	463	1540

Źródło: *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Warszawa 2001, s. 242–243, 272 (Informator Departamentu Ekonomiki Ministerstwa Edukacji Narodowej)

Według danych statystycznych Departamentu Ekonomiki MEN w roku akademickim 2001/2002 politologię i nauki społeczne w uczelniach państwowych studiowało 29 986 osób. Liczba studentów w uniwersytetach osiągnęła 23 536 osób, w tym na studiach dziennych 9426, wieczorowych 674 i 13 430 na zaocznych. W akademiach pedagogicznych kształciło się 6450 studentów, w tym na studiach dziennych 1999 osób, wieczorowych 313 i 4138 osób na studiach zaocznych⁵⁵.

⁵⁵ *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Ekonomiki Edukacji Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2002, s. 125, 131.

28 czerwca 2001 roku w Uniwersytecie Rzeszowskim na Wydziale Socjologiczno-Historycznym utworzono Katedrę Politologii. Obecnie kształcą się trzy roczniki. W roku akademickim 2001/2002 przyjęto 60 osób na studia dzienne i 60 osób na studia zaoczne, a w roku akademickim 2002/2003 odpowiednio: 150 i 150 osób i w roku 2003/2004 90 i 70 osób⁵⁶.

W związku z uruchomieniem studiów licencjackich w uczelniach państwowych powołano studia uzupełniające II stopnia (magisterskie), z reguły dwuletnie. Prowadziło je w roku akademickim 1997/1998 sześć jednostek uniwersyteckich i dwie wyższe szkoły pedagogiczne (815 studentów)⁵⁷. Zapotrzebowanie na tę formę studiów wzrosło, gdyż większość szkół niepublicznych nie stać na uruchomienie studiów magisterskich przy obecnie obowiązujących wymogach kadrowych. W roku akademickim 1999/2000 studia uzupełniające II stopnia realizowane były w Uniwersytetach: Śląskim (Międzynarodowa Szkoła Nauk Politycznych), Jagiellońskim, UMCS, Opolskim, im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Szczecińskim, Warszawskim i Wrocławskim; w systemie dziennym tylko w Uniwersytecie Śląskim (111 studentów), a w pozostałych w systemie zaocznym (1114 studentów). W Wyższych Szkołach Pedagogicznych w Bydgoszczy i Krakowie studiowało w systemie dziennym 124 studentów, a w systemie zaocznym w Bydgoszczy, Krakowie, Kielcach i Zielonej Górze 908 studentów (patrz tabele 1, 2).

W roku akademickim 2000/2001 na Uniwersytecie Śląskim na studiach dziennych uzupełniających II stopnia kształciło się 104 studentów. W systemie zaocznym łącznie kształciło się na uniwersytetach 1981 studentów (najwięcej na UW, 531 studentów, patrz tabele 3, 4). W wyższych szkołach pedagogicznych studiowało 1394 studentów, w tym w systemie dziennym 74 studentów w Bydgoszczy.

Obecnie podstawowym czynnikiem profilującym program studiów politologicznych są określone przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego i Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu przedmioty ogólne: historia, filozofia, ekonomia, socjologia ogólna, psychologia społeczna, historia powszechna XX wieku i historia Polski XX wieku oraz przedmioty kierunkowe: historia myśli politycznej, historia instytucji politycznych, wstęp do nauki o państwie i polityce, partie i systemy partyjne, współczesne teorie polityki, współczesne systemy polityczne, sys-

⁵⁶ Informacja kierownika Katedry Politologii prof. dra hab. Henryka Cimka.

⁵⁷ E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 175.

tem prawa RP, system polityczny RP, międzynarodowe stosunki polityczne i gospodarcze, samorząd i wspólnoty lokalne, transformacja systemu politycznego, stosunki wyznaniowe i etniczne, studia nad integracją europejską, metody i techniki badań życia społecznego⁵⁸. Wszędzie realizowane są przedmioty ogólne i zdecydowana większość przedmiotów kierunkowych, chociaż w odniesieniu do tych ostatnich występuje zróżnicowane nazewnictwo, większa dowolność interpretacyjna przedmiotów, większa dowolność wyboru.

Do korzystnych i naturalnych zjawisk należy powoływanie specjalności będących następstwem specjalizacji naukowej danego ośrodka i zarazem potrzeb regionu czy środowiska. Tak powstały specjalizacje niemiecko-nazwca (Wrocław) czy międzynarodowa (Poznań), ukierunkowana na problematykę stosunków polsko-niemieckich, międzynarodowa w Gdańsku o zainteresowaniach skandynawskich oraz stosunki międzynarodowe w Lublinie (od trzech lat wyodrębniona w oddzielny kierunek studiów). Kilka ośrodków Lublin, Wrocław, Gdańsk podjęło badania nad emigracją polską, Polonią, problematyką etniczną, włączając efekty swych badań do studiów politologicznych (bez powoływania specjalności)⁵⁹.

Według danych zawartych w ankietach przeprowadzonych przez Zakład Ruchów Politycznych Wydziału Politologii UMCS w kwietniu-czerwcu 1996 roku w dziewięciu uniwersytetach pracowało: 154 nauczycieli samodzielnych, w tym 31 profesorów zwyczajnych, 38 profesorów nadzwyczajnych tytułarnych, 40 profesorów uczelnianych, 45 doktorów habilitowanych i docentów z habilitacją. Poza tym 270 doktorów i 97 magistrów. Najsilniejszą pozycję kadrową miał Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (59 pracowników habilitowanych, w tym 35 profesorów tytułarnych). Drugie miejsce pod względem liczby nauczycieli z habilitacją zajmował Instytut Nauk Politycznych w UJ (22 osoby), a na trzecim miejscu uplasował się Wydział Politologii UMCS (17 osób, w tym 4 profesorów tytułarnych). W pozostałych uniwersytetach w jednostkach politologii pracowało po około 10 nauczycieli samodzielnych. W czterech szkołach pedagogicznych zatrudnionych było: 4 profesorów zwyczajnych, 2 profesorów tytułarnych, 12 profesorów uczelnianych, 2 doktorów habilitowanych, 30 doktorów i 19 magistrów, łącznie ponad 69 nauczycieli akademickich, gdyż niektórzy politolodzy znajdowali się w innych zakładach i katedrach⁶⁰.

⁵⁸ E. Olszewski, *Studia politologiczne...*, s. 199.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 199–200.

⁶⁰ Zob. szerzej – tabela 2. *Stan kadrowy w katedrach politologii*, [w:] E. Olszewski, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 63.

W roku akademickim 1997/1998 w dziewięciu uniwersytetach i pięciu wyższych szkołach pedagogicznych pracowało 611 nauczycieli akademickich, w tym 188 profesorów i doktorów habilitowanych, 280 doktorów i 143 magistrów oraz 42 pracowników naukowo-technicznych i bibliotekarzy. W wyższych szkołach pedagogicznych wzrosła liczba samodzielnych pracowników naukowo-dydaktycznych (53 profesorów i doktorów habilitowanych). Duża liczba młodych politologów jest na studiach doktoranckich bądź przygotowuje dysertacje doktorskie w trybie indywidualnym⁶¹. Obecnie ten stan kadrowy poważnie się zwiększył. Wzrosła liczba samodzielnych nauczycieli akademickich, habilitowanych adiunktów i profesorów nadzwyczajnych (uczelnianych). Dokładniejsze określenie aktualnego stanu kadrowego wymagałoby powtórzenia badań ankietowych.

Kształcenie kadry naukowej w zakresie politologii i nauk społecznych stanowi dostateczne zaplecze do uzyskania w szybkim czasie tytułów profesorskich. Korzystnym zjawiskiem w tej mierze jest to, że środowisko politologiczne nie jest tak silnie „penetrowane” przez gospodarkę jak środowisko akademickie prawników, ekonomistów, szkół technicznych, które wyławiają najlepsze kadry, natomiast związki politologów z polityką, życiem społeczno-politycznym, instytucjami i organami państwa nie grożą zerwaniem z uczelnią, a nawet są wskazane ze względu na konieczność wiązania badań naukowych z praktyką polityczną⁶².

2. Uczelnie niepubliczne

Szkoły niepaństwowe są obecnie istotnym elementem edukacji na poziomie wyższym. Studia te traktowane są jako dobra inwestycja w wiedzę i kwalifikacje, nawet w sytuacji, gdy łączy się to z ponoszeniem kosztów kształcenia. Dla wielu studentów płatne studia w uczelniach niepaństwowych są po prostu wyborem alternatywnym między ponoszeniem wysokich kosztów pobytu w czasie studiów w innym mieście a ponoszeniem mniej więcej zbliżonych kosztów nauki w niepaństwowej szkole wyższej położonej w miejscu zamieszkania lub w pobliżu. Uczelnie te stwarzają możliwość kształcenia na poziomie wyższym większej liczbie młodzieży z wyżu demograficznego. Umożliwiają podjęcie studiów (zaocznych) tym osobom, które w przeszłości nie mogły

⁶¹ E. Olszewski, *Studia politologiczne w Polsce...*, s. 181.

⁶² Idem, *Politologia w szkolnictwie wyższym...*, s. 63.

kontynuować nauki z różnych przyczyn – urodzenie dziecka, służba wojskowa, podjęcie pracy lub z powodu innych okoliczności.

Rozwój studiów politologicznych w niepublicznych szkołach generalnie należy uznać za zjawisko pozytywne i mieszczące się w ogólnej tendencji wzrostu zainteresowania politologią. Większość z nich prowadzi studia dzienne i zaoczne, część studia wieczorowe. Trudno jest określić liczbę studiujących w szkołach niepublicznych. Statystyka Departamentu Ekonomicznego MEN i obecnie MENiS w przypadku uczelni niepaństwowych podaje łączną liczbę studentów wszystkich kierunków prowadzonych w uczelni. Wiele z tych szkół ma inną strukturę organizacyjną niż uczelnie państwowe; na wydziałach nie ma wyodrębnionych instytutów bądź katedr czy zakładów przedmiotowych, a o prowadzeniu studiów politologicznych decyduje liczba pracowników określonej profesji zatrudnionych w ogóle w uczelni, podobnie jak na studiach międzywydziałowych w uczelniach państwowych. Z kolei niektóre szkoły mają katedry (zakłady) politologii, ale nie prowadzą tego kierunku studiów (KUL, ATK, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie)⁶³.

Według danych Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z lat 2001–2003 kierunek politologia prowadzony jest w 24 uczelniach niepaństwowych.

W roku akademickim 2001/2002 studia w zakresie politologii prowadziło dziewiętnaście szkół niepublicznych⁶⁴, a w roku akademickim 2002/2003 o pięć więcej. Tylko silne kadrowo szkoły w Płocku, Pułtusk, Poznaniu i Szkoła Wyższa Warszawska prowadzą studia magisterskie, inne tylko studia licencjackie⁶⁵.

W roku akademickim 2001/2002 w niepublicznych szkołach wyższych politologię i nauki społeczne studiowało łącznie 20 810 osób. Na studiach dziennych kształciły się 4072 osoby, na wieczorowych 126 osób i 16 571 osób na studiach zaocznych⁶⁶.

⁶³ Idem, *Politologia w niepublicznych szkołach wyższych*, „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej”, Puława 2000, z. 2, s. 18.

⁶⁴ *Informator dla kandydatów na studia wyższe w roku akademickim 2001/2002*, Perspektywy, Warszawa 2001.

⁶⁵ *Informator dla kandydatów na studia wyższe w roku akademickim 2002/2003*, Perspektywy, Warszawa 2002.

⁶⁶ *Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Ekonomiki Edukacji Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2002, s. 140.

TABELA 5. Studia politologiczne w uczelniach niepaństwowych

Nazwa szkoły	Typ studiów	
	licencjackie	magisterskie
1	2	3
Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu	+	
Szkoła Wyższa im. P. Włodkowica w Płocku – Filia w Wyszakowie	+	
Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie na Wydziałach:		
– Nauk Społeczno-Filologicznych w Warszawie		+
– Nauk Humanistyczno-Społecznych w Olsztynie	+	
– Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach	+	
– Instytucie Pedagogiki Wydziału Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach	+	
– Zamiejscowym w Człuchowie	+	
– Instytucie Politologii w Szczecinie	+	
Szkoła Wyższa im. P. Włodkowica w Płocku	+	
Wyższa Szkoła Służby Społecznej im. ks. F. Blachnickiego w Suwałkach	+	
Szkoła Wyższa im. B. Jańskiego w Warszawie*	+	
Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi	+	
Wyższa Szkoła Komunikowania Mediów Społecznych im. J. Giedroycia w Warszawie na Wydziale Politologii i Nauk Społecznych	+	+
Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku**	+	+
Wyższa Szkoła Zarządzania i Finansów we Wrocławiu	+	
Wyższa Szkoła Bankowości i Finansów w Bielsku-Białej	+	
Wyższa Szkoła Dziennikarstwa im. M. Wańkowicza w Warszawie na Wydziale Politologia i Nauki Społeczne	+	
Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim	+	
Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu		+
Wyższa Szkoła Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych i Politycznych w Gdyni	+	
Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Tyczynie	+	
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu	+	
Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki w Warszawie	+	
Puławska Szkoła Wyższa	+	
Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej	+	

1	2	3
Collegium Civitas w Warszawie***	+	+
Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Kielcach	+	
Wyższa Szkoła Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych i Politycznych w Łodzi	+	
Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku	+	
Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Bytomiu	+	
Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna		+
Wyższa Szkoła Komunikacji Społecznej w Gdyni	+	
Wyższa Szkoła Gospodarki Europejskiej w Józefowie	+	
Krakowska Szkoła Wyższa im. A. Frycza-Modrzewskiego	+	
Wyższa Szkoła Humanistyczna im. A. Szubartowskiego w Lublinie	+	
Wyższa Szkoła Biznesu-National Louis University w Nowym Sączu	+	
Olsztyńska Wyższa Szkoła im. J. Rusieckiego	+	
Wyższa Szkoła Zarządzania Personelem w Warszawie	+	
Wyższa Szkoła Humanistyczna we Wrocławiu	+	
Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu	+	

* poprzednio Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. B. Jańskiego w Warszawie

** prowadzi też studia doktoranckie

*** prowadzi też dwuletnie uzupełniające studia magisterskie

Z działalnością szkolnictwa niepaństwowego wiąże się wiele problemów i barier. Podstawową barierą w rozwoju szkolnictwa niepublicznego na poziomie wyższym jest sytuacja kadrowa. Wszystkie te uczelnie i szkoły wyższe powstały na bazie kadry państwowych uczelni akademickich. Jednocześnie ze względu na koszty kształcenia tworzone są kierunki cieszące się dużym zainteresowaniem studentów. Powoduje to znaczne przeciążenie kadry zatrudnionej często w kilku szkołach wyższych, ograniczając jednocześnie jej rozwój naukowy. Problem wykorzystywania kadry uczelni państwowych w szkołach niepublicznych (w tym biznesowych) wywołał w ostatnim okresie dyskusję w środowiskach akademickich, krytykę dwu- i więcej etatowości, obawy o „drenaż mózgow” przez szkolnictwo prywatne⁶⁷. Co prawda dotyczy to zjawisko głównie innych kierunków niż politologia, ale i ona nie jest wolna od tego niebezpiecznego zjawiska. Krótki okres istnienia szkolnictwa niepaństwowego, a szczególnie brak uprawnień do nada-

⁶⁷ Patrz np.: S. Sieradzki, M. Rychter, *Polowanie na głowy. Najlepsi profesorowie przechodzą z państwowych do prywatnych uczelni*, „Wprost” 6 lipca 2003, s. 17–22.

wania stopni i tytułów naukowych powodują, że nie jest ono w stanie wykształcić własnych kadr⁶⁸.

Drugą barierą obok kadry jest baza lokalowa. Wszystkie szkoły wyższe rozpoczynają działalność, korzystając z bazy dzierżawionej, i dopiero z czasem pozyskują własne obiekty najczęściej w drodze kupna, adaptacji pomieszczeń lub budowy obiektów własnych⁶⁹.

Niebezpiecznym i ze wszech miar niekorzystnym zjawiskiem jest fakt, że niektórzy założyciele szkół niepublicznych potraktowali je jako możliwość robienia biznesu, bez troski o poziom i warunki kształcenia, a tym samym poziom absolwentów. Pojawił się swoisty „przemysł edukacyjny”⁷⁰.

Jakość kształcenia zależy od kilku czynników: planów i programów studiów, kadry, warunków lokalowych oraz stosunków panujących w danej szkole. W niektórych szkołach nastawiono się wyłącznie na zysk, starając się w jak największym stopniu zminimalizować koszty. Problemem jest tu znaczna dowolność w ustalaniu i realizacji planów oraz programów kształcenia. Dla wyższego szkolnictwa zawodowego nie ma ustalanych minimów programowych. Szkoły wyższe dbające o poziom kształcenia bazują najczęściej na minimach programowych dla studiów magisterskich lub, w razie braku takich minimów dla danego kierunku studiów, wzorują się na planach i programach studiów realizowanych w uczelniach akademickich. Nie należą jednak do rzadkości przypadki, gdy realizuje się plan studiów tzw. modułami, polegającymi na ograniczaniu danego przedmiotu do 20% wymiaru godzin przewidzianych w minimach programowych. Innym negatywnym zjawiskiem jest duża dowolność w ustalaniu siatki zajęć. Typowym przykładem jest tu politologia, której program w części szkół wyższych w niewielkim stopniu odpowiada profilowi tego kierunku⁷¹.

Politologia stała się dla niektórych szkół najbardziej pojemnym kierunkiem, w który można wpisać każdą specjalność: prawniczą, socjologiczną, filozoficzną, dziennikarską, stosunki międzynarodowe i inne, będące niekiedy wytworem fantazji kierownictwa szkoły⁷².

⁶⁸ G. Janusz, *Puławska Szkoła Wyższa z siedzibą w Puławach (1997–2000)*, „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej”, Puławy 2000, z. 2, s. 16.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Patrz: E. Nowakowska, współpraca T. Bętkowska, *Wyższe szkoły robienia pieńdzy*, „Polityka” 5 października 2002, nr 40, s. 20–22.

⁷¹ *Ibidem*, s. 16–17.

⁷² Zob. szerzej: E. Olszewski, *Politologia w niepublicznych szkołach...*, s. 20.

1 stycznia 2002 roku powstała Państwowa Komisja Akredytacyjna, która jest jedynym działającym w polskim systemie szkolnictwa wyższego ustawowym organem powołanym do oceny jakości kształcenia. Jej kadencja trwa trzy lata. PKA liczy 68 członków, powołanych przez ministra edukacji narodowej. Większość to profesorowie, mający nie tylko dorobek naukowy, ale także doświadczenie organizacyjne. Z komisją współpracuje 400 ekspertów. PKA chce skontrolować wszystkie uczelnie w ciągu trzech, czterech lat. Ostateczna decyzja o zamknięciu szkoły należy do ministra edukacji i minister MENiS zapowiada, że będzie akceptować ustalenia komisji⁷³.

Poza decyzjami PKA i MENiS szkolnictwo niepaństwowe zweryfikuje z czasem rynek, gdyż za cztery–pięć lat nastąpi wyraźny spadek kandydatów na studia (niż demograficzny). Utrzymają się tylko szkoły na wysokim poziomie, dysponujące dobrą, własną bazą lokalową oraz związaną z tą szkołą kadrą naukową.

3. Ranking studiów politologicznych

W tygodniku „Polityka” z 29 marca 2003 roku przedstawiono ranking politologii w Polsce za rok 2003 (z odniesieniem do analogicznego rankingu w latach 2002 i 2001). W rankingu uczestniczyło 16 uczelni państwowych i 10 niepaństwowych. O ostatecznym wyniku rankingu decydowało sześć kryteriów stanowiących podstawę jego konstrukcji. Kryteria zostały opracowane przez ekspertów i pozostają niezienne w kolejnych edycjach rankingu. Wskaźniki zostały dobrane tak, aby po zgromadzeniu informacji w uczelniach można było je kontrolować (np. przez zestawienie z danymi urzędowymi z KBN lub MENiS), porównywać i interpretować w sposób jednoznaczny⁷⁴.

Przyjęte kryteria dotyczyły: pozycji akademickiej, potencjału kadrowego, orientacji na studenta, kontaktów z otoczeniem, selekcyjności i infrastruktury. W kryterium pozycji akademickiej jako główne wskaźniki przyjęto: posiadaną kategorię KBN, liczbę uzyskanych grantów krajowych i zagranicznych oraz przeprowadzone przewody doktorskie i habilitacyjne⁷⁵.

⁷³ I. Konarska, *Wyższa szkoła niczego*, „Przegląd” nr 44 z 4 listopada 2002.

⁷⁴ M. Kokocińska, M. Ratajczak, *Ranking wyższych uczelni*, „Polityka” nr 13 z 29 marca 2003.

⁷⁵ Zob. szerzej. Przyjęte wskaźniki do poszczególnych kryteriów: M. Kokocińska, M. Ratajczak, *Ranking wyższych uczelni...*, jw.

TABELA 6. Ranking politologii w Polsce za rok 2003

Miejsce 2003	Miejsce 2002	Miejsce 2001	Nazwa uczelni i wydziału/institutu politologicznego	Wynik ostateczny (średnia ważona)	Pozycja akademicka	Potencjał kadrowy	Orientacja na studenta	Kontakty z otoczeniem	Selekcyjność	Infrastruktura
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	1	1	Uniwersytet Warszawski – Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, 00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 3	68	90	56	58	62	71	64
2	4	1	Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu – Wydział Nauk Społecznych, 60-568 Poznań, ul. Szamarzewskiego 89	67	83	47	62	73	63	73
3	3	5	Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie – Wydział Politologii, 20-031 Lublin, pl. Litewski 3	64	84	40	61	65	68	63
4	2	3	Uniwersytet Wrocławski – Wydział Nauk Społecznych, 51-149 Wrocław, ul. Koszarowa 3	62	78	35	67	63	64	66
	6	4	Uniwersytet Jagielloński – Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, 31-007 Kraków, ul. Gołębia 24	62	59	62	66	57	68	65
6	5	6	Uniwersytet Śląski w Katowicach – Wydział Nauk Społecznych, 40-007 Katowice, ul. Bankowa 12	61	80	38	57	59	68	66
7	12	14	Uniwersytet Kardynała S. Wyszyńskiego w Warszawie – Wydział Nauk Historycznych i Społecznych, 01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5	51	44	37	64	46	74	57
8	7	7	Uniwersytet Szczeciński – Wydział Humanistyczny, 71-392 Szczecin, ul. Wawrzyńska 4	48	37	37	54	64	55	54
	14	–	Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu – Wydział Humanistyczny, 87-100 Toruń, ul. Fosa Staromiejska 1a	48	36	29	55	54	69	66
10	9	7	Uniwersytet Gdański – Wydział Nauk Społecznych, 80-952 Gdańsk, ul. Hallera 122	47	45	22	53	40	80	64
	11	10	Uniwersytet Opolski – Wydział Historyczno-Pedagogiczny, 45-951 Opole, ul. Oleska 48	47	35	29	57	52	66	65
12	12	12	Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Humanistyczny, 65-077 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69	46	35	24	57	52	62	67

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
13	7	11	Akademia Pedagogiczna im. KEN w Krakowie – Wydział Humanistyczny, 30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2	45	39	29	51	45	66	58
14	10	12	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie – Wydział Humanistyczny, 10-957 Olsztyn-Kortowo, ul. Oczapowskiego 2	41	30	24	53	51	49	58
15	19	17	Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego – Wydział Humanistyczny, 85-067 Bydgoszcz, ul. Jagiellońska 11	36	30	17	32	49	63	54
16	–	–	Wyższa Szkoła Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych i Politycznych w Gdyni, 81-310 Gdynia, ul. Śląska 35/37	31	11	36	50	24	33	37
	15	15	Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, 45-085 Opole, ul. Niedziałkowskiego 18	31	2	20	45	52	53	45
18	–	–	Szkoła Wyższa im. Włodkowica w Płocku – Wydział Politologii i Stosunków Międzynarodowych, 09-402 Płock, al. Kilińskiego 12	30	2	25	46	46	48	40
19	18	16	Akademia Świętokrzyska im. Kochanowskiego w Kielcach – Wydział Zarządzania i Administracji, 05-340 Kielce, ul. Mielczarskiego 45	29	14	26	39	27	47	43
	15	19	Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie, 02-202 Warszawa, ul. Pandy 13	29	11	22	35	43	45	39
21	–	–	Wyższa Szkoła Komunikowania i Mediów Społecznych im. Giedroycia w Warszawie, 01-628 Warszawa, ul. Kiwerska 1A	25	2	24	42	26	41	31
	20	20	Wyższa Szkoła Dziennikarstwa w Warszawie, 00-363 Warszawa, ul. Nowy Świat 58	25	2	19	44	33	58	11
23	–	–	Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji w Kielcach, 25-713 Kielce, ul. Karczówkowska 41	24	2	8	39	30	53	39
24	23	–	Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki w Warszawie, 01-310 Warszawa, ul. Rozłogi 10	16	2	24	17	14	18	32
	21	–	Puławska Szkoła Wyższa w Puławach, 24-100 Puławy, ul. Moniuszki 1	16	2	10	27	20	32	22
26	22	21	Wyższa Szkoła Służby Społecznej im. ks. Blachnickiego w Suwałkach, 16-400 Suwałki, ul. Kościuszki 47a	14	2	21	12	14	29	20

Źródło: M. Kokocińska, M. Ratajczak, *Ranking wyższych uczelni*, „Polityka” z 29 marca 2003, nr 13

Uwaga: Zaskakującym jest brak w rankingu za 2003 r. Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku (Wydział Nauk Politycznych), Szkoły która plasuje się w klasie międzynarodowej, a Wydział Politologii w 2001 r. zajmował 18. lokatę (32 pkt), zaś w roku 2002 – 15. lokatę (35 pkt) i sytuował się na pierwszym miejscu wśród jednostek politologicznych w szkołach niepaństwowych. *Ranking wyższych uczelni 2001*, „Polityka” 28 kwietnia 2001, nr 28, s. 22; *Ranking wyższych uczelni 2002*, „Polityka” 20 kwietnia 2002, nr 20, s. 16.

Czołówka rankingu w latach 2001–2003 nie uległa zmianie. Pierwsze miejsce zajmuje Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Niewielkie różnice punktowe na kolejnych miejscach dzielą cztery duże ośrodki politologiczne w UAM w Poznaniu, UMCS w Lublinie, Uniwersytecie Wrocławskim i Uniwersytecie Jagiellońskim. Poprawiła swoją pozycję o 6 miejsc w górę politologia w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Politologia w Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie spadła o 6 miejsc za sprawą niekorzystnych zmian w potencjale kadrowym⁷⁶.

Wydział Politologii UMCS, budowany od połowy lat 60. XX wieku od podstaw, w oparciu o własną kadre sześciu magistrów, obecnie wyrósł do rangi drugiego/trzeciego ośrodka politologicznego w Polsce.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że wysokie lokaty zajęła politologia w wielu szkołach niepaństwowych (Pułtusk, Gdynia, Opole, Płock, cztery szkoły warszawskie). Co prawda ich pozycja akademicka oceniona została w większości na 2 pkt (na 90), ale dysponują one dość dużym potencjałem kadrowym (większość na drugich etatach) i infrastrukturą. Należy sądzić, że utrzymają swoją pozycję w politologii także w przyszłości.

4. Politologiczne periodyki naukowe

Osobny problem stanowią badania naukowe w zakresie politologii. Ocena tych osiągnięć wymaga dodatkowych i sądzimy, że zespołowych badań, z udziałem kompetentnych przedstawicieli poszczególnych ośrodków akademickich i Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Ogólnie natomiast możemy potwierdzić wielki postęp w tej mierze w stosunku do lat 60.–80. ubiegłego wieku. W tysiące pozycji można liczyć bibliografię prac zwartych, artykułów i studiów z zakresu nauk politycznych i stosunków międzynarodowych, które w zasadzie wyrosły z politologii. Wiele ośrodków dysponuje własnymi specjalistycznymi pismami naukowymi lub uczelnianymi z działami politologii. Na rynek zagraniczny i krajowy obliczony jest *Polish Political Science Yearbook*, wydawany przez Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych (do 2002 r. ukazało się 31 numerów), Instytut Studiów Politycznych PAN wydaje takie periodyki, jak: „Kultura i Społeczeństwo”, „Studia Polityczne”, „Archiwum Historii Myśli Politycznej”, „Civitas”. „Studia z Filozofii Polityki”, „Europa Środkowo-Wschodnia”. Z nauko-

⁷⁶ *Ibidem*.

wych pism poszczególnych ośrodków politologicznych odnotowujemy: „Studia Politologiczne INP Uniwersytetu Warszawskiego”, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, seria „Politologia” INP Uniwersytetu Wrocławskiego, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, seria „Politologia” Wydziału Politologii UMCS, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace z Nauk Politycznych”, „Przegląd Politologiczny” Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, „Acta Politica” Instytutu Filozofii i Politologii Uniwersytetu Szczecińskiego, „Teoria i Praktyka Polityki” oraz „Cywilizacje w Czasie i Przestrzeni” Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, „Roczniki Nauk Społecznych” Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, „Nauki Społeczno-Polityczne” w Uniwersytecie Opolskim. Cztery pisma wydawały Wyższe Szkoły Pedagogiczne: „Zeszyty Naukowe” w Bydgoszczy, „Miscellanea Politica” w Kielcach, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Ekonomiczno-Społeczne” w Krakowie, „Studia i Materiały” w Olsztynie. Problematyka politologiczna znalazła miejsce w pismach wydawanych przez szkoły niepubliczne, jak: „Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Służby Społecznej w Suwałkach”, „Rocznik Nauk Politycznych Wyższej Szkoły Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtusku”; w latach 2000–2003 ukazały się cztery numery „Zeszytów Naukowych Puławskiej Szkoły Wyższej w Puławach” (problematyka politologiczna, ekonomiczna i prawna). Nie jest to pełny wykaz pism i wydawnictw periodycznych ze wszystkich ośrodków politologicznych. Z zainteresowaniem oczekujemy na pismo Katedry Politologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

IV. Badania naukowe

Po roku 1989 naukowcy zajmujący się badaniami z zakresu politologii stanęli wobec wyzwań związanych z przemianami zachodzącymi w Polsce oraz w Europie Środkowowschodniej. W badaniach politologicznych można wyróżnić kilka kierunków i tendencji badawczych. Wśród kierunków badawczych wyróżnia się ekopolitykę, samorząd lokalny, feminologię, geografę wyborczą⁷⁷.

Najpopularniejszym tematem badawczym podejmowanym przez środowisko politologiczne są problemy transformacji systemowej w Polsce oraz w pozostałych krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

⁷⁷ M. Marczevska-Rytka, *Kierunki badań politologicznych w Polsce*, [w:] *Politologia w Polsce*, red. T. Łoś-Nowak, Wrocław–Toruń 1998, s. 206.

Są one analizowane w aspekcie historycznym, socjologicznym, politycznym, ekonomicznym oraz psychologicznym.

Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego prowadzi badania w zakresie transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej oraz przekształceń systemowych w Polsce i porównawczo w innych państwach środkowoeuropejskich⁷⁸.

Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego podjął badania na temat polskiej sceny politycznej. Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego zajmuje się przemianami społecznymi w okresie transformacji ustrojowej w Polsce i krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Wydział prowadzi badania w zakresie samorządu terytorialnego, stosunków międzynarodowych z uwzględnieniem basenu Morza Bałtyckiego oraz patologii społecznej w końcu XX wieku. Akademia Świętokrzyska w Kielcach (Wydział Zarządzania i Administracji, m.in. Katedra Teorii Polityki) bada różne aspekty procesu transformacji ustrojowej w Polsce. Badania obejmują też zagadnienia transformacji w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zajmuje się badaniem historycznych uwarunkowań transformacji ustrojowej w Polsce po 1989 roku, podejmuje też problemy badawcze dotyczące szans i uwarunkowań rozwoju demokracji w Polsce i Europie Środkowowschodniej⁷⁹.

Poszczególne ośrodki naukowe podejmują też popularne tematy badawcze: zmiany prawnoustrojowe i instytucjonalizacja życia politycznego po 1989 roku, bezpieczeństwo Polski a przemiany w krajach sąsiednich, Polska a integracja europejska, Polska – zjednoczenie Niemiec i ich rola w Europie czy też dziedzictwo komunizmu a przeszłość Polski.

Zakład Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Politologii UMCS, zorganizował dwie konferencje międzynarodowe poświęcone przyszłości Europy Środkowowschodniej. Zaprezentowane wyniki badań złożyły się na dwie publikacje: „Transnational Future of Europe” pod redakcją Z. J. Pietrasia i M. Pietrasia, UMCS, Lublin 1992 oraz „The Future of East-Central Europe” pod redakcją A. Dumały i Z. J. Pietrasia, Lublin 1996⁸⁰. Zakład Stosunków Międzynarodowych prowadzi badania

⁷⁸ M. Marczevska-Rytko, *Kierunki badań naukowych w zakresie politologii po 1989 roku*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce*, red. E. Olszewski, Lublin 1997, s. 75.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 76.

⁸⁰ *Ibidem*.

w zakresie teorii stosunków międzynarodowych, rozwijając teorię ról i teorię adaptacji systemów politycznych. Badana też jest praktyka międzynarodowa: różne aspekty stosunków ogólnoeuropejskich na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej, a także funkcjonowanie Unii Europejskiej. Wynikiem prowadzonych badań są publikacje: „Systemy równowagi sił w stosunkach międzynarodowych” pod redakcją D. Kondrakiewicz, Lublin 1999; „Polska między Zachodem a Wschodem w dobie integracji europejskiej” pod redakcją M. Marczewskiej-Rytko, Lublin 2002; „Współczesne stosunki polsko-ukraińskie” pod redakcją B. Surmacz, Lublin 2003 oraz „Europytania” pod redakcją M. Czachorowskiego, Lublin 2003.

W 1998 roku Wydział Politologii UMCS rozpoczął cykl konferencji naukowych na temat współczesnych ruchów politycznych. Dotychczas w jego ramach odbyły się następujące konferencje:

1998 r. – **Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie**, opublikowano:

– „**Chrześcijańska demokracja we współczesnym świecie**” pod red. K. Krzywickiej i E. Olszewskiego, Lublin 1999;

– “**Christian Democracy in the Modern World**”, ed. K. Krzywicka, E. Olszewski, Lublin 2000;

1999 r. – **Ideologia, doktryna i ruch polityczny współczesnej socjaldemokracji**, opublikowano:

– „**Doktryna i ruch socjaldemokratyczny. Historia i współczesność**” pod red. E. Olszewskiego, Puławy 2001;

– “**Social Democratic Movement and Ideology. Yesterday and Today**”, ed. E. Olszewski, Lublin 2002;

2001 r. – „**Ideologia, doktryna i ruch polityczny współczesnego konserwatyzmu**” (w końcowej fazie prac wydawniczych) – Wyd. UMCS;

2002 r. – „**Ideologia, doktryna i ruch polityczny współczesnego liberalizmu**” (złożone do druku) – Wyd. UMCS;

2003 r. – „**Doktryny i ruchy współczesnego ekstermizmu politycznego**” – Wyd. UMCS.

Wydział Politologii UMCS w 2003 roku organizuje też konferencje:

1. Politologia i Politolodzy w 6. Programie Ramowym Unii Europejskiej;

2. Stan i perspektywy rozwoju polsko-białoruskich kontaktów naukowych, gospodarczych i społecznych⁸¹.

⁸¹ UMCS, Wydział Politologii, Plan konferencji organizowanych w 2003 roku, <http://www.badania.umcs.lublin.pl/>

Dużym zainteresowaniem naukowców cieszą się tematy związane z mniejszościami narodowymi w Polsce i Europie, nacjonalizmem oraz konfliktami w postkomunistycznej Europie. Owocem tych zainteresowań są m.in. książki: „Przewycięzenie wrogości i nacjonalizmu w Europie”, red. Cz. Mojsiewicz i K. Glass, Toruń–Poznań 1993; „Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku”, red. J. Jachymek, Lublin 1992; „Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995”, red. H. Chałupczak i H. Browarek, Lublin 2000 oraz „Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji. Rozwiązania problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej”, red. J. Jachymek i W. Paruch, Lublin 2001. Instytut Filozofii i Politologii Uniwersytetu Szczecińskiego realizuje tematy badawcze na temat „Migracje w Europie Środkowowschodniej”, „Rola Kościoła katolickiego w integrującej się Europie”. Natomiast Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego realizuje grant KBN na temat „Narodziny nacjonalizmów europejskich”⁸².

Kolejny tematem badawczym jest problematyka związana z Polonią i emigracją polską. Badania prowadzone są w ośrodkach: w Lublinie, Gdańsku, Olsztynie i Szczecinie. Edward Olszewski opublikował obszernie prace dotyczące Polonii w Danii⁸³ i Skandynawii⁸⁴. Instytut Nauk Filozoficzno-Społecznych WSP w Olsztynie (obecnie Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) zajmuje się emigracją i Polonią w świecie. Instytut Filozofii i Politologii Uniwersytetu Szczecińskiego realizował w latach 1992–95 grant z Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej na temat „Polonia szczecińska na przełomie dwu epok”. Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego bada dzieje Polonii w krajach byłego ZSRR (Ukraina, Białoruś, państwa bałtyckie), a Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego – zbiorowości polonijne świata⁸⁵.

Na Wydziale Nauk Politycznych w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku badania dotyczą problemów integracji europejskiej, wspólnot lokalnych i transformacji ustrojowej. Instytut Nauk Politycznych i Filozoficzno-Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie prowadzi badania nad polską myślą polityczną XX wieku, stalinowskim totalitaryzmem w Polsce, systemami politycznymi i partyjnymi

⁸² M. Marczevska-Rytko, *Kierunki badań politologicznych w Polsce...*, s. 207.

⁸³ Zob. szerzej: E. Olszewski, *Emigracja polska w Danii 1893–1993*, Warszawa–Lublin 1993.

⁸⁴ Zob. szerzej: Id., *Polacy w Skandynawii*, Lublin 1997 oraz wydanie angielskojęzyczne „Poles in Scandinavia”, Lublin 1997.

⁸⁵ M. Marczevska-Rytko, *Kierunki badań politologicznych w Polsce...*, s. 207.

we współczesnym świecie, polskim systemem politycznym w okresie przemian oraz nad aspektami integracji europejskiej. W Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego prowadzone są badania naukowe w zakresie teorii polityki, kultury politycznej, systemów politycznych, stosunków międzynarodowych, integracji europejskiej w aspekcie polityczno-kulturowym oraz socjologii politycznej. W ramach badań nad historią najnowszą Instytut zajmuje się dziejami polskiej myśli politycznej oraz dziejami opozycji demokratycznej w Polsce w okresie PRL. Realizuje projekty naukowe finansowane przez granty NATO (Democratic Institutions Fellowships Programme)⁸⁶.

Instytut Filozofii i Politologii Uniwersytetu Szczecińskiego prowadzi badania nad euroregionami, kształtowaniem się i funkcjonowaniem Unii Europejskiej oraz Parlamentu Europejskiego, najnowszej historii Polski, systemów politycznych, mniejszości narodowych, współpracy polsko-niemieckiej z uwzględnieniem pogranicza. Instytut kontynuuje badania w ramach grantu z KBN i MEN na temat „Europa. Stosunki polsko-niemieckie. Pogranicze. Euroregiony”. Instytut realizuje też granty: „Groźba segmentaryzacji społeczeństwa polskiego i jej skutki dla integracji Polski z Unią Europejską” – grant z Komisji Europejskiej oraz „Problem współpracy Polski i jej udziału w przedsięwzięciach na rzecz integracji europejskiej” – temat badawczy koordynowany przez Centrum Badań Pokoju i Konfliktów w Kopenhadze⁸⁷.

Problematyka badawcza Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu obejmuje zagadnienia genezy kształtowania się integracji europejskiej Europy, powiązań gospodarczych Polski i innych krajów Europy Środkowo-wschodniej z Unią Europejską, współpracy Polski z międzynarodowymi organizacjami finansowymi, przystosowania polskiego systemu bankowego do standardów międzynarodowych. Instytut realizuje granty KBN: „Przewycięzenie wrogości i uprzedzeń między młodzieżą integrującą się Europą”, „Uwarunkowania, przebieg i konsekwencje zjednoczenia Niemiec” oraz w ramach Programu TEMPUS: „Pomoc edukacyjna w zakresie ekonomii i zarządzania, prawa, nauk społecznych i politycznych”⁸⁸.

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadzi badania z zakresu systemów ustrojowych państw współczesnych (kraje skandynawskie, Wielka Brytania, Europa

⁸⁶ M. Marczevska-Rytko, *Kierunki badań naukowych...*, s. 77.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ M. Marczevska-Rytko, *Kierunki badań politycznych...*, s. 208–209.

Środkowowschodnia i Południowa), partii i systemów partyjnych, polskiego systemu politycznego, polskiej myśli politycznej, historii myśli politycznej, historii Polski, teorii polityki, socjologii polityki, stosunków międzynarodowych oraz komunikowania masowego. Wydział prowadzi badania w sposób interdyscyplinarny, czego przykładem jest europeistyka, amerykanistyka, studia bliskowschodnie i latynoamerykańskie. Realizowane granty KBN obejmują problematykę optymalizacji usytuowania oraz struktury polskiego parlamentu. Instytut prowadzi też badania w ramach stypendiów NATO Fellowships, grantów CEU oraz w ramach Jean Monnet Project for Poland⁸⁹.

Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego prowadzi badania z zakresu politologii i historii najnowszej. Obejmują one naukę o polityce, współczesne ustroje polityczne, doktryny polityczno-prawne, politykę społeczną i stosunki międzynarodowe. W latach 1993–1995 realizowano 57 tematów w ramach badań statutowych, 35 tematów w ramach własnych badań⁹⁰.

Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego prowadzi badania w zakresie polityki, filozofii polityki i myśli politycznej z uwzględnieniem historii i współczesności, stosunków międzynarodowych, problemów lokalizmu, transformacji systemowej na szczeblu lokalnym oraz demokratycznych zachodnich systemów politycznych⁹¹.

Wydział Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie prowadzi badania w ramach dziewięciu zakładów: stosunków międzynarodowych, myśli politycznej XIX i XX wieku, ruchów politycznych, systemów politycznych, badań etnicznych, praw człowieka, dziennikarstwa, samorządów i polityki lokalnej oraz socjologii polityki⁹².

Problematyka badawcza Wydziału koncentruje się wokół zagadnień współczesnej myśli politycznej w Polsce i świecie, ruchów politycznych, zwłaszcza ruchu ludowego, robotniczego, chrześcijańsko-narodowego, konserwatywnego, ruchów latynoamerykańskich oraz populizmu, teorii i praktyki współczesnych stosunków międzynarodowych (zarówno politycznych, jak i gospodarczych, militarnych oraz kulturalnych), analizy decyzyjnej, teorii adaptacji politycznej, ról międzynarodowych, sztucznej inteligencji i jej wykorzystania w procesach międzynarodowych, współczesnych systemów politycznych i wyborczych, wspólnot lokalnych,

⁸⁹ M. Marczevska-Rytka, *Kierunki badań naukowych...*, s. 78.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ M. Marczevska-Rytka, *Kierunki badań politologicznych...*, s. 209.

⁹² *Informator o studiach politologicznych*, UMCS, Lublin 1998, s. 23–24.

mniejszości narodowych i Polonii. Ziemowit Jacek Pietraś opublikował książkę „Decydowanie polityczne”, Warszawa–Kraków 2000, a Maria Marczevska-Rytka – „Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej”, Lublin 2002. Wydział prowadzi badania m.in. w ramach takich tematów centralnych, jak: „Przemiany kultury politycznej społeczeństwa polskiego” – profesor E. Olszewski; „Komputerowe symulowanie procesów adaptacji politycznej” i „Transnarodowa przyszłość Europy” – profesor Z. J. Pietraś. Realizowane są też granty z Fundacji Batorego, Open Society Institute, Komisji Wspólnot Europejskich czy w ramach programu TEMPUS⁹³.

W 2003 roku Wydział Politologii UMCS wykonuje następujące projekty badawcze KBN (zwykłe i promotorskie): „Sprzężenia ekologii i polityki; prof. dr hab. Marek Pietraś; „Prasa Lublina w latach 1989–2002”, prof. dr hab. Włodzimierz Mich; „Towarzystwo Straży Kresowej (1918–1927)”, prof. dr hab. Henryk Chałupczak.

Badania naukowe prowadzone w Instytucie Nauk Politycznych i Filozoficzno-Społecznych w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie koncentrują się wokół zagadnień systemów wyborczych we współczesnym świecie, najnowszej historii RPA i jej systemu społeczno-politycznego oraz uwarunkowań społecznej gospodarki rynkowej. W WSP im. Jana Kochanowskiego w Kielcach (obecnie Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego) główne kierunki badań dotyczą szeroko pojętych problemów polityczno-ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej, stanu i perspektyw demokracji, genezy przeobrażeń i tendencji rozwojowych struktur gospodarczych, przemian polityczno-integracyjnych oraz zagadnień integracji europejskiej. W Uniwersytecie Opolskim obok problematyki stosunków polsko-niemieckich ważne miejsce zajmują badania dotyczące historii Śląska. Badania poświęcone problemom regionu Śląskiego prowadzone są również w Uniwersytecie Śląskim⁹⁴.

Opracowania wydawnictw encyklopedycznych, słowników oraz leksykonów podjęły się ośrodki naukowe we Wrocławiu („Leksykon politologii” pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta, Wrocław 1996); w Krakowie („Słownik doktryn politycznych” – prof. M. Jaskólski), w Lublinie („Mały leksykon politologiczny” pod red. M. Chmaja, W. Sokoła, Lublin 1996; „Mała encyklopedia wiedzy politycznej” pod red. M. Chmaja, W. Sokoła, Toruń 2002); pięciotomowa „Encyklopedia politologii” pod red. M. Żmigrodzkiego, przygotowana przez ośrodek lubelski i wrocławski: t. 1. „Teoria polityki” pod red. W. Sokoła,

⁹³ M. Marczevska-Rytka, *Kierunki badań politologicznych...*, s. 210.

⁹⁴ *Ibidem*.

M. Żmigrodzkiego; t. 2. „Ustroje państwowe” pod red. W. Skrzydły, M. Chmaja; t. 3. „Partie i systemy partyjne” pod red. A. Antoszewskiego, R. Herbuta; t. 4. „Myśl społeczna i ruchy polityczne współczesnego świata” pod red. M. Marczewskiej-Rytka, E. Olszewskiego; t. 5. „Stosunki międzynarodowe” pod red. T. Łoś-Nowak; wszystkie tomy wydane zostały przez Kantor Wydawniczy ZAKAMYCZE w latach 1999–2002; w Poznaniu („Leksykon stosunków międzynarodowych” – prof. Cz. Mojsiewicz) czy w Warszawie („Słownik demokracji” – prof. M. Król, „Leksykon systemów politycznych”, T. Goduń, M. Cygnarowski, S. Dudek, 1999)⁹⁵.

Badania naukowe prowadzone są także w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Powstał on na mocy uchwały Prezydium PAN z 19 czerwca 1990 roku. Działalność Instytutu skupia się na prowadzeniu badań o charakterze teoretycznym, metodologicznym, empirycznym, diagnostyczno-prognostycznym oraz na dostarczaniu ekspertyz dotyczących problemów społecznych, politycznych i gospodarczych. Badania naukowe prowadzone są w ramach zakładów naukowych oraz samodzielnych pracowni⁹⁶.

Zakończenie

Polityka jest najstarszą i uniwersalną dziedziną ludzkiej aktywności. Każda jednostka i grupa społeczna w pewnym stopniu związana jest z polityką. Stwarza to szczególne możliwości i obowiązki dla politologów.

Studia politologiczne poszerzają horyzont zainteresowań, przyzwyczajają do krytycyzmu i bezstronności, zapoznają z najnowszymi osiągnięciami nauki, pomagają w tworzeniu warunków do rozwoju życia politycznego, kultury politycznej i świadomości politycznej.

Politologia kształci kadry dla różnych dziedzin życia kraju, dziedzin powiązanych z polityką, od partii politycznych, administracji, przez nauczycieli i dziennikarzy.

Studia politologiczne zajmują ważną pozycję w szkolnictwie wyższym. Cieszą się znacznym zainteresowaniem, należą do czołówki najchętniej wybieranych przez młodzież kierunków studiów. W ostatnich latach następuje szybki rozwój ilościowy zarówno w uczelniach państwowych, jak i w szkołach niepublicznych.

⁹⁵ M. Marczevska-Rytka, *Kierunki badań naukowych...*, s. 207.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 210.

System kształcenia w szkołach niepublicznych charakteryzuje większa dynamika rozwoju ilościowego niż w uniwersytetach czy w wyższych szkołach pedagogicznych.

Rozwój szkolnictwa niepaństwowego jest zjawiskiem pozytywnym. Stwarza możliwości kształcenia na poziomie wyższym większej liczbie młodzieży w określonym środowisku lokalnym.

W roku akademickim 2000/2001 studia politologiczne prowadziło 11 uniwersytetów, 3 akademie pedagogiczne, 1 WSP w Zielonej Górze oraz 17 uczelni niepaństwowych (w roku akademickim 2001/2002 19 uczelni, a w roku akademickim 2002/2003 już 24 uczelnie).

W roku akademickim 2001/2002 politologię i nauki społeczne studiowało 50 796 osób, w tym uniwersytety kształciły 23 536 studentów, akademie pedagogiczne 6450 studentów, a niepubliczne szkoły wyższe 20 810 studentów.

W Polsce politologia jako dyscyplina i kierunek studiów ma ogromną przyszłość. Edukacyjna funkcja politologii odnosi się zarówno do procesu kształcenia elit politycznych, jak i kształtowania poczucia obowiązku obywatelskiego.

Ważną funkcją działalności politologicznej obok edukacji politycznej jest diagnozowanie stanu życia politycznego i prowadzenie badań naukowych.

Politologia w Polsce nadal znajduje się w fazie rozwoju, przebudowy i naukowo-organizacyjnego umacniania. Tworzenie nowych wydziałów politologicznych jest realizacją reformy edukacji, której celem jest uwzględnienie wyzwań cywilizacyjnych (globalizacji świata), standardów europejskich (związanych z integracją w ramach Unii Europejskiej), konsekwencji przemian politycznych, społecznych i ekonomicznych dokonujących się w Polsce oraz Europie Środkowej i Wschodniej.

Bibliografia

I. Źródła

- Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe, Warszawa 2000 (Informator Departamentu Ekonomiki Edukacji Ministerstwa Edukacji Narodowej).
- Szkolnictwo wyższe. Dane podstawowe, Warszawa 2001 (Informator Departamentu Ekonomiki Edukacji Ministerstwa Edukacji Narodowej).
- Szkolnictwo Wyższe. Dane podstawowe, Warszawa 2002 (Informator Departamentu Ekonomiki Edukacji Ministerstwa Edukacji Narodowej).

II. Encyklopedie, słowniki, leksykony

- Encyklopedia Powszechna PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
- Informator dla kandydatów na studia wyższe w roku akademickim 2000/2001*, „Perspektywy”, Warszawa 2001.
- Informator dla kandydatów na studia wyższe w roku akademickim 2001/2002*, „Perspektywy”, Warszawa 2001.
- Informator dla kandydatów na studia wyższe w roku akademickim 2002/2003*, „Perspektywy”, Warszawa 2002.
- Informator o studiach politologicznych*, UMCS, Lublin 1998.

III. Opracowania

- Chmaj M., *Tradycje nauki o polityce w Polsce*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce* pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1995.
- Dąbrowski S., Instytut Nauk Politycznych 1969–1995, [w:] *Studia politologiczne* pod red. A. Jabłońskiego, K. Paszkiewicz, M. Wolańskiego, Wrocław 1995.
- Dąbrowski S., *Nasze trzydziestolecie 1969–1999*, [w:] *Politologia Wroclawska*, Wrocław 2000.
- Dobrowolski P., Wróbel S., *Wprowadzenie do nauki o polityce*, Katowice 1987.
- Erazmus E., *Metodologiczne problemy dydaktyki nauk politycznych*, Warszawa 1997.
- Jachymek J., Paruch W., *W kierunku politologii integralnej. Kształtowanie się i rozwój lubelskiego środowiska politologicznego*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce* pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997.
- Janusz G., *Puławska Szkoła Wyższa z siedzibą w Puławach (1997–2000)*, „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej”, Puławy 2000, Zeszyt 1.
- Karwin J., Pomianowski E., Rutkowski S., *Z dziejów wychowania wojskowego w Polsce*, Warszawa 1965.
- Komarnicki H., *Miejsce politologii w życiu społeczno-politycznym Szczecina*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce* pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997.
- Kosman M., *Kilka uwag o politologii historycznej*, [w:] *Między historią a politologią*, Poznań 1998.
- Kurdybacha Ł., Dobrowolska M. M., *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973.
- Marczewska-Rytko M., *Kierunki badań politologicznych w Polsce*, [w:] *Politologia w Polsce* pod red. T. Łoś-Nowak, Wrocław–Toruń 1998.
- Marczewska-Rytko M., *Kierunki badań naukowych w zakresie politologii po 1989 roku*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce* pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997.
- Olszewski E., *Politologia w szkolnictwie wyższym. Organizacja – stan kadrowy – studia politologiczne*, [w:] *Politologia w szkolnictwie wyższym w Polsce* pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1997.
- Olszewskie E., *Studia politologiczne w szkolnictwie wyższym w Polsce*, [w:] *Politologia w Polsce* pod red. Teresy Łoś-Nowak, Toruń–Wrocław 1998.
- Olszewski E., *Organisational and didactic problems of political science studies in Poland (in the Academic Year 1997/98)*, [w:] *“Polish Political Science”*, Toruń 1999, Yearbook 1997–1998. XXVII–XXVIII.
- Olszewski E., *Studia politologiczne w Polsce*, „Rocznik Nauk Politycznych”, Pułtusk 2000, nr 2.

- Olszewski E., *Politologia w niepublicznych szkołach wyższych*, „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej”, Puławy 2000, Zeszyt 2.
„Rocznik Nauk Politycznych” pod red. M. Zygmunta, Pułtusk 1999, nr 1.
Studia politologiczne, XXX-lecie Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego pod red. M. Jarośnińskiej, Warszawa 1997.
Wiatr J. J., *Nauki polityczne a potrzeby praktyki*, Warszawa 1982.
Wspomnienia o księdzu Joachimie Kondzieli pod red. G. Jabłczyńskiej, E. Balawajdera, ks. J. Mariańskiego, Lublin 1996.

IV. Artykuły czasopiśmiennicze

- M. Kokocińska, M. Ratajczak, *Ranking wyższych uczelni*, „Polityka”, nr 13 z 29 marca 2003.
I. Konarska, *Wyższa szkoła niczego*, „Przegląd”, nr 44 z 4 listopada 2002.

V. Materiały internetowe

- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, <http://www.umcs.lublin.pl/>
Uniwersytet Warszawski, Instytut Nauk Politycznych, „Słowo wstępne” <http://www.inp.uw.edu.pl/>
Uniwersytet Jagielloński, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, <http://www.mzsa.uj.edu.pl/wydzial.index.htm>
UMCS, Wydział Politologii, Plan konferencji organizowanych w 2003 roku, <http://www.badania.umcs.lublin.pl/>

UNIVERSITY STUDIES IN POLITICAL SCIENCE IN POLAND

The aim of the paper is to present and analyze the development of university political studies in Poland with a special focus on the period of the III Republic. A historical overview of the tradition of political science in Poland and in the Polish lands in the period of partitions, starting from the XV century constitutes an introduction to the topic. The significance of Jagiellonian University, Vilnius Academy, Lvov Jesuit Academy, The Knights Academy, universities in Cracow, Vilnius, Lvov, Warsaw, the Warsaw School of Political Sciences and others is pointed out. The beginnings of the formation of political science in the period of the People's Republic of Poland since the half of the 1960s, including the contribution of the Polish Society of Political Sciences to the matter and the pioneers of the Polish political science is presented. The main body of the paper is constituted by the presentation of the institutional development of chairs, institutes and faculties of political (or social) sciences at the state schools of further education (currently, 14 university schools and 5 other state schools). It includes numerous tables showing an increase in the number of students and teaching staff in political science until the academic year of 2002/2003. In a synthetic manner, a dynamic, albeit not devoid of shortcomings, development of university studies in political science at public schools of further education (currently, 34 schools) is shown. The paper is concluded with an overview of scientific journals dedicated to political science which are published both by state and public schools.